

Томислав Османли

Развојот на стрипот во Македонија – СЕДУМ ДЕЦЕНИИ СТРИПОВНО ТВОРЕШТВО

Погледнат низ неговата светско-историска перспектива, стрипот е особен медиум пред сè поради својството, едновременно да биде израз на модерните, дури и авангардни пројави, да е уметнички израз кој е во перманентна борба за докажување на своите уметнички потенцијали и особености, а од друга страна, да се остварува и како медиумски јазик во исклучително долга, повеќемилениумска употреба во историското наследство речиси на сите, па така и на македонската културна почва.

Како вербо-визуелен медиум, стрипот во суштина носи древен јазик на ликовно изразување, јазик чии раскошни траги на нашето тло ги забележуваме во историското наследство на фреско-сликарството и иконопиство, во библиските претстави, но и нарации по ѕидовите на нашите манастири и цркви или во житиските икони со ликовните деликции на драматичните и чудесни биографии на светителите. Без оглед на тоа вековно присуство на сакралниот тип на вербо-визуелната нарација во нашата средина, современиот, печатен стрип, долго време пошироко не се препознавал како носител на тие својства и потенцијали.

Тој функционирал како популарно рото-творештво за широките маси, или како модернистичка фасцинација за авангардните духови на времето кога за првпат се појавува. Под влијанието на деветнаесетвековното, „класично“, „парнасовско“ поимање на уметностите, дури и во меѓувоените период кога со публикациите се донесуваат странски и меѓувоените југословенски стрип-творби, а исто така и подоцна, по ослободувањето, стрипот е маргинализирана дисциплина на која не и се припишува достоинството на една можна, нова графички и печатарски посредувана, уметничка дисциплина.

Академски отфрлен, тој меѓутоа, станува прифатен од широката популација на младите луѓе, пред сè консументи, а паралелно со тоа и први стрип автори, кои во него ги наоѓаат не само вредностите на еден авантуристички свет својствен на

младешката фантазија, туку уште и поривот кон футуристички и разновидни еманципаторски мечтаења. Младите читатели и стрип автори беа тие што го препознаа јазикот на стрипот како разбирлив ликовен јазик, произлезен од културната матрица и наследство на кои им припаѓаме, но и како графички обновен медиум со огромни изразни и комуникациски потенцијали.

Можеби најмаркантно таа противречна и затоа бизарна естетска и медиумска позиција на „деветтата уметност“ на нашиот простор, ја изразува токму историјата на македонскиот стрип. Линијата на тој развој во нашиот културен простор, имено, бележи барем три нагорни точки, во речиси седумдеценискиот развој на стриповската свест и творештво на македонско тло. Тоа се всушност врвовите кога бележиме актуелност и живо присуство на стриповното творештво во нашата средина.

Првата од тие **три** фази на медиумската актуелност е поместена во периодот пред ослободувањето и, всушност, се совпаѓа со првите побитни контакти на југословенското читателство, во тие рамки и на припадниците на младата генерација проследувачи, љубители и, конечно, автори, со фасцинантниот феномен на „деветтата уметност“ што ја популаризирале низа детски и специјализирани списанија кои на почетокот донесуваат бројни странски, а потоа и домашни стрип остварувања (најмногу од припадниците на т.н. „Белградски круг“: Ѓорѓе Лабачев, Никола Навојев, Сергеј Соловјев и Кузњецов).

Првиот југословенски стрип, чијшто прототип е Дирксовата стрип-серија за „Бим и Бум“, 1932 година за хумористичкиот весник „Коприве“ го работи загрепскиот карикатурист Мироновиќ, насловувајќи го „Макс и Максиќ“, а веќе две години подоцна, легендарниот Андрија Мауровиќ во весникот „Око“ го објавува својот стрип со научно фантастична тема, точно година дена по светската премиера на Рејмондовиот „Флаш Гордон“. Во таа ситуација, порастот на популарноста на стрипот особено меѓу младите генерации е така евидентен, што стрипот станува вистинска творечка опсесија на низа млади даровити цртачи, како на пример, во случајот на петнаесетгодишниот Жика Митровиќ (подоцна познат филмски режисер со битни придонеси и во македонскиот игран филм, којшто на овој период, и во однос

на првите пробиви на стрипот, ги прави реминисценциите во својот носталгички филм од осумдесеттите насловен „Сава-мала“). Неговиот младешки стрип „Духот на преријата“, во девет продолженија го објавува белградскиот весник „Паја Патак“ 1938-та година.

Во таа ситуација стрипот добива на актуелност и меѓу средношколците во Македонија, па така, овој медиум станува средство на творечко изразување и меѓу нив. Иако поопсежно истражување на овој период од развојот на стрипот на нашиот простор се уште не е извршено, веќе располагаме со едно остварување преобјавено во една средношколска публикација во Скопје и тоа уште во - дури и за тогашната југословенската стрип-ситуација - „раната“ 1937 година, на коешто ни укажа музикологот Јелица Тодорчевска. Станува збор за стрипот на ученикот Жељко Книвалд од VII-4 клас на тогашната Втора машка гимназија од Скопје, препечатен во Извештајот за училишната 1937-38 година (што во НУБ „Св. Климент Охридски“ е регистриран под бр. II 10018/1937-8). Како што читаме во спомнатиот извештај овој стрип, инаку, е отпечатен во петтиот број на „органот на културно-литературната дружина „Бранислав Нушиќ“, сидниот весник **„За нас и о нама“**, кој бил „печатен во 13 примероци, така што покрај примероците кои се испраќани во Министерството за просвета и во Бановината, останувал извесен број примероци за гимназиската и дружинската архива“. Овој печатен сиден весник излегувал на 8 страници, бил исполнет со илустрации што покрај Книвалд ги подготвувал уште и Слободан Попов(иќ), а стрипот бил редовно објавуван на последната страница. Во својот „Извештај за работата на сидниот весник **„За нас и о нама“**, претседателот на Културно-литературната дружина „Бранислав Нушиќ“, тогашниот ученик на VIII клас, Петар Тофовиќ (подоцна професор на Медицинскиот факултет и наш познат неврохирург, но и културен сподвижник меѓу чии најзначајни придонеси останува иницијативата за основањето на нашата најреномирана летна манифестација, „Охридско лето“). Младиот Тофовиќ, меѓу другото тогаш пишува:

„...Покрај овие трудови во весникот излегуваа и цртежи кои беа 32 на број, од кои: 4 карикатури, 15 илустрации на текстови, 1 ланорез, 7 хумористични композиции и 5 стрипови. Меѓу овие трудови особено се забележани трудовите на Слободан Поповиќ, VII кл. и на Желимир Книвалд, VIII кл.

Последниов, покрај останатото, особено се истакнал со своите хумористички композиции од нашата гимназија. Тој успеа да даде вонредни типови и на ведар начин да наслика определени моменти од нашиот живот во гимназијата. Успеа психолошки да ја долови атмосферата. Особено успешна му е „Репортажата низ II машка гимназија“. Цртачите на стрипови - пишува натаму Петар Тофовиќ - редовно земаа предмети од народната поезија и убаво ги обработуваа“.

Треба да се спомене дека учебната 1937-38 е втора година од излегувањето на овој сиден весник, што дозволува да се постави хипотезата дека всушност првиот стрип, барем во рамките на оваа специфична публикација, се појавил уште во текот на 1936-37 година, што не можевме да го утврдиме со увид во Извештаите.

Во „Извештајот за сидниот весник „За нас и о нама“, за учебната 1938-39 година, новиот претседател на литературниот одбор на дружината „Бранислав Нушиќ“, ученикот Слободан Попов(иќ)(?) од VIII клас, укажува на фактот дека сидниот весник е проширен за додатни 4 страници, така што во таа учебна година излегле вкупно 4 бореви „печатени во дупликат“. „Овие четири броеви на мошне високо ниво според својата техничка опрема и книжевна содржина“, истакнува Слободан Поповиќ, кој нешто подолу ги набројува имињата на авторите на прилозите, меѓу кои и оние на илустрациите и стриповите, приведувајќи и наслов на еден стрип во продолженија:

„... Почнувајќи од првите страници кои беа пополнети со уводници, теми, раскази и др., па до последните, кои содржеа преводи, песни, прикази, козерии, есеи, цртежи, фотографии и **стрипови**. За весникот да биде позабавен уредништвото собра неколку талентирани ученици чии цртежи секогаш ги донесуваше во секој број. Од тие ученици, со својата обилност и висока вредност, видно се истакнува Алексиќ Бранко VI кл. Неговите пејзажи, а особено портретите цртани со лесни и сигурни потези, многу придонесоа кон вредноста на сидниот весник. Тој даде 13 трудови (графики). Друг талентиран цртач и наш постојан соработник беше Бориќ Б. V кл. Портретот и карикатурата се својствени на неговата способност. Натаму доаѓа Поповиќ С. VIII (3) кл., Саздиќ Г. VIII (1) кл., Асео Е. V (1) кл., Паниќ С. VI (1) кл. Последните две страници (11 и 12) го донесуваа секогаш **шеговитиот стрип** („Бам, Бам, Бум и

Капетанот"). Уредништвото беше претплатено на **странски списанија** од кои се земани стрипови и други интересни нешта".

Од кажаното не е јасно дали наведениот стрип е пародија на Дирксовиот „Бим и Бум" или станува збор; за негово пренесување од странски списанија. Во секој случај, треба да се заклучи дека во овој двегодишен период во Втората машка гимназија постоел забележителен стриповски интерес. По се судејќи носителите на овој тренд биле токму учениците Желимир Книвалд и Слободан Поповиќ, по чие матурирање спласнува интересот за ширење на стрип културата, што може да севиди и од „Извештајот за работата на национално-културно-литературната дружина „Бранислав Нушиќ", за учебната 1939-40 година, што го потпишува новиот претседател, осмокласникот Бошко Видаковиќ, во кој за дејствувањето на весникот „За нас и о нама" се одвоени само следниве три реченици: „Во доменот на работата на Дружината спаѓа и Сидниот весник. Тој не можеше редовно да излегува, а причината за тоа се наоѓа во недоволните материјални и технички средства. И покрај тоа излегоа три броеви..."

На ова место треба да се спомене и цртачката активност на младиот поет и револуционер АЦО КАРАМАНОВ чишто цртежи и илустрации ги зачувал и во деведесеттите години во книга ги објави неговиот училишен другар, подоцнежен професор, книжевен компаративист и академик Милан Ѓурчинов, спасувајќи од заборав еден особен авторски свет што покрај поетските, имал и свои бележити цртачки, илустраторски и протостриповни пројави.

За својата ренесанса на овие простори, стрипот ќе треба да го причека ослободувањето, коешто на стриповските содржини им донесе нови значења и квалитети, анимирајќи завиден број даровити млади цртачи кои понесени од магијата на „деветтата уменост" ќе започнат да ги создаваат своите први стрип-остварувања.

Тука, меѓутоа, неопходно е накусо да се задржиме на цртачките искуства што се појавуваат во текот на народноослободителната војна и социјалистичката револуција во Македонија, за што основен материјал ни дава д-р Борис Петковски во својот текст „Ликовното творештво во НОВ на Македонија". Овие искуства се битни како никулци на новите

графички содржини што ќе бидат специфики на првите повоени стрипови. Разгледувајќи ги видовите на ликовното творештво во НОВ, д-р Петковски најпрво го разгледува творештвото на воените и политичките затвореници.

Најмаркантни се забелешките за остварувањата на ВАСИЛИЕ ПОПОВИЌ-ЦИЦО којшто 1941 година од страна на германските окупаторски власти бил интерниран во воените логори Либек, Хоенфелс и Нирнберг, па во својот цртачки блок остварил циклус од 88 карикатури, што бил наречен „од логорот“. Во нив останува едно горко-хуморно сведоштво за логорските искуства на овој наш веројатно најголем карикатурист. Во текот на неколку месеци од 1942 до 1943-та година, во злогласниот Тирански затвор интерниран е стружанецот СТЕВАН НЕСТОРОВСКИ, бивш ученик на резбарското училиште во Охрид, како член на Месниот комитет на КПЈ во Струга. Несторовски, покрај ликот на Ленин остварил и неколку скици на кои претставил некои маркантни случаи во затворот: подготвување, обиди за бегство, стрелање на петмина млади политички затвореници. Со оглед на тоа дека можат да се доживеат и како делови на една тематска целина, на оваа серија цртежи рудиментарната стриповска постапка може да им се припише како една од одликите.

Во поглед на творештвото во окупираните градови, д-р Петковски го приведува примерот на фотомонтажите на ВЛАДО МАЛЕСКИ кои го претставувале револуционерното минато на Македонија, како и некои фотоси од животот во СССР. Овие фотомонтажи создавани првата година од окупацијата, Малески ги работел во свој тефтер-албум.

Под поглавјето „Партизанско творештво“ Петковски приведува поширока листа на ликовни уметници од кои ги издвојуваме БРАНКО ШОТРА со линогумерозот со ликот на Тито, вињетите и илустрациите за партизанските весници и сл., ТОДЕ ИВАНОВСКИ со неговите цртежи со теми од партизанското борбено и животное секојдневие, БОРКО ЛАЗЕСКИ со своите цртежи во туш на кои претставува мотиви од секојдневието на бегалците од Егејска Македонија, како и цртежи во молив што ги остваруваат нашите истакнати ликовни дејци НИКОЛА МАРИНОСКИ и ТОМО ВЛАДИМИРСКИ со драматични, но и со лирски теми од партизанската Голгота.

Од разгледите за печатот во НОВ, вреди да се истакне графичкото творештво на СЛАВКО ЈАНЕВСКИ врзано за

илустрациите и карикатурите во органот на НОМСМ, весникот „Млад борец“. Освен она на Јаневски, особено забележително е творештвото на Василие Поповиќ-Цицо во органот на АФЖ „Македонка“ и во првиот повоен македонски дневен весник „Нова Македонија“.

Со тоа творештво создадено во виорот на НОБ и Револуцијата, всушност е подготвен периодот на повоеното новинско графичко творештво што отвори една нова фаза и за развојот на стрипот.

Втората фаза на актуелноста на стрипот во нашата средина го означува периодот од средината на 40-тите, до почетокот на 70-тите години. Но, во секој случај, до „врвот“ на оваа фаза стрипот што е дело на наши автори, бележи извесна предисторија што во овој аналитички приказ секако не треба да биде испуштена. Така, илустраторот и карикатуристот ПАНДЕ ЈАРЕВСКИ, располага со цртежи од неговиот стрип работен, според неговото тврдење, во 1941 година, при влегувањето на германските окупатори во Битола. Во секој случај, Јаревски веднаш по ослободувањето во весникот „Единство“, во 1946 година го објавува стрипот под наслов „Чорбаџи Вангел прислушкуе“. Станува збор за краток стрип во лента со тема од повоената стварност во која двајца селани надитруваат еден наконтен градски чорбаџија. Очигледно, се работи за стрип што ги спојува народските типолошки традиции за итрите селани, со повоениот пропагандизам, во склад со новата општествена ситуација што настанува со ослободувањето и изведувањето на социјалната револуција.

Меѓутоа, уште порано, поточно на 3.01.1945 година уште еден талентиран цртач, подоцна и прв македонски романиер, реномиран писател, подоцна и академик, СЛАВКО ЈАНЕВСКИ, во детскиот весник „Пионер“ го објавува својот стрип „во продолжение“, под наслов „Еден бункер падна“. Интересно е дека покрај извонредно маркантниот цртеж, со осмислени детали и позадина, овој детски стрип во себе вклучува и текст под секоја „фаза“ од стрипот. Станува збор за оригинално остварување, значајно барем поради два момента: прво, затоа што се работи за прв повоен стрип од македонски автор, и второ, зашто тој во себе го вклучува поетскиот израз во текстот којшто е изведен во четворостиха рима, вонредно допадлива за најмладите читатели.

Нешто подоцна, уште еден подоцнежен литерат, ликовен критичар и академик, инаку ученик на некогашната гимназија „Цветан Димов“, ВЛАДА УРОШЕВИЌ, ќе се јави како автор на еден стрип, овој пат како сценарист. Станува збор за остварувањето „Доживувањата на инспекторот Ѓорѓевиќ“, стрип што е нацртан во 1949 година на околу пет табли, од младиот цртач МИХО ЛАЗАРОВ (подоцна наставник по керамика на средното уметничко училиште од Скопје). Овој стрип работен со туш на хамер, во стилот на Рејмондовиот „Детектив Х-9“, за главен јунак го зема „Инспекторот“ Ѓорѓевиќ, една „херојско-авантуристичка“ стриповска пародија на соученикот на Урошевиќ и Лазаров, Томислав Ѓорѓевиќ, којшто и самиот учествувал во ликовното обликување на овој стрип што, инаку одел „од рака в рака“, заради тогаш актуелната (особено во училишните средини) проскрипција на стрипот како изразно средство, за кој било доста распространето мислењето како за шунд и своевидна „буржоаска придобивка“. Урошевиќ никогаш не го напушти интересирањето за стрипот и воопшто за графичките и ликовни дисциплини. Активно објавува книги, есеи, критики и осврти од доменот на пиктуралните уметности.

Еден од младите стрип-ентузијаст и автори секако е и ликовниот уметник БОРО КРСТЕВСКИ, којшто на 27.02.1945 година во четвртиот број на „Пионер“ го објавува својот прв стрип под наслов „Да живее работата“, според текстот на Славко Јаневски, додека во следниот, 5-ти број на „Пионер“ од 19.03.1945 година го објавил и вториот стрип за „Црвенкапа и волкот“. Крстевски, во вториот број на „Пионерски весник“, истата година, го објавува стрипот „Брза помош“, додека повторно во „Пионер“ во 1946 година го објавува детскиот стрип „со стихови“, под наслов „Боре в поле помош даде, после ручек слатко јаде!“ Со овие остварувања, наменети за најмладите изведени со кривката рака на млад, но талентиран цртач, Крстевски се јавува како најплоден меѓу раните македонски стрип-автори.

Во 1952 година, во јануарскиот број на „Пионерски весник“ подолг стрип со бајковита тема објавува и ТОМЕ АНДРЕЕВСКИ, денес професионален уметник-скулптор. Во оваа плејада на млади стрип-автори што создавале во 50-тите години, неопходно е да се спомене и ДУШАН ПЕРЧИНКОВ, денес професор на Факултетот за ликовна уметност, инаку

академски сликар, кој првиот стрип, адаптација на анегдотата „Настредин-оца и неговото магаре“ го објавил во декемврискиот број во 1952 година во „Титов пионер“, Подоцна Перчинков објавува серија стрипови за Настредин-оца, публикувани во 1953 година. Стрипот „Ноќен лов на Стевчо“, Душко Печинков го објавил во „Млад борец“ во бројот од 11.11.1954 година. Веќе кон средината на 50-тите, младиот Перчинков ги објавува и стриповите за „Бранко и Сламко“ во „Титов Пионер“, јунаци чијшто очигледен прототип се палавите тандеми, од Бушовиот „Макс и Мориц“, преку Дирксовиот „Бим и Бум“, до Мироновиќевите „Макс и Максиќ“. За одбележување е дека популаризацијата на младите македонски стрип-автори врз себе го презема тогашниот детски и младински печат, очигледно, под влијание на заинтересираните млади цртачи и сценаристи.

Под псевдонимот Перица Панов, во мартовскиот и априлскиот број на „Титов пионер“, во 1953 година својот први стрип „Палчо“ го објавува и ПЕТАР ГЛИГОРОВСКИ, подоцна афирмиран графичар и илустратор и автор на првиот македонски анимиран филм („Ембрионот Но. М“). Глигоровски своите стрипови ги работи во текот на подолг временски период, со чие хронолошко проследување може да се увиди и процесот на авторското зреење на овој цртач, од првите инфантилни цртежи со ликови од подоцнежните мошне зрели антропоморфни животни, работени под влијанието на Волт Дизни. Во април 1953 година во „Титов пионер“ Глигоровски адаптира народна приказна во својот стрип „Чиу-чиу-чи!“ Нешто подоцна, Овој автор ги објавува и стрип-таблите со своите јунаци Ру и Бу, во истоимената авантуристичка стрип-серија во која неговите карикатурални јунаци користат најсовремени технички помагала, ракети, како и еден спортски стрип со човеколиките животни-јунаци „Зоко и Доко“. Според кажувањето на овој автор, на него особено влијаеле стриповите на Дизни, нашиот Валтер Нојгебауер, како и „Брик Брадфорд“ на Клеренс Греј и незаобиколивиот „Флаш Гордон“ на Алекс Рејмонд.

Својот прв стрип илустраторот МИЛЕ ТОПУЗ го нацртал на 24-годишна возраст, но првпат стрип објавува во 1962 година во весникот „Трудбеник“. Станува збор за стрипуваната биографија на „Цар Самуил“, според сценариото на Драган Ташковски. Во „Дечје новине“ Миле Топуз објавува серија од

десет „свески“ стрипувани биографии на историски личности од далечната историја (новата верзија на „Цар Самуил“, „Јован Владислав“, „Војтех“, „Карпош“), а во „Трудбеник“ и во „Наш свет“ во текот на 1981-82 година се занимава со илустрацијата и стрипот, обрнувајќи внимание на веродостојноста и на ликовниот квалитет на портретот во извесна мерка запоставувајќи го движењето. На својата определба за реалистичкиот стил на прикажување, Топуз и останува доследен до своите подоцнежни остварувања. Творечката Биографија на Миле Топуз, всушност може да се смета за врска помеѓу раната и кулминативната етапа од втората фаза во развојот на стрип-творештвото во Македонија.

Речиси неразделен од делото на Миле Топуз е сценаристичкиот придонес на ДРАГАН ТАШКОВСКИ, којшто како историчар и научен работник, во своите сценарија негува своевиден пристап кон историската тема и материја, со следење на фактографијата на историските настани и личности за чиишто животописи ги пишува текстуалните стриповски предлози. Првото сценарио на Ташковски е веќе спомнатиот „Цар Самуил“, што го објавува 1962 во цртеж на Миле Топуз, со когошто соработува во популарната едиција „Никад робом“ на издавачката куќа „Дечје новине“ од Горњи Милановац. Во оваа едиција Топуз цртачки ги реализира следните сценарија на Ташковски: „Краљ Пребонд“ (објавен на 1.09.1967), „Цар Самуило“ (8.12.1967), „Климент Охридски“ (2.02.1968), „Горѓе Војтех“ (2.08.1968), „Карпош, македонски сеоски краљ“ (13.12.1968). На реализацијата на стрип-сценаријата на Драган Ташковски подоцна работи и нашиот единствен професионален стрип-цртач, Љупчо Филипов.

Брзата популаризација на стрипот во текот на шеесеттите е неразделна од сценаристичката дејност на уште некои наши дејци во областа на „деветтата уметност“. Така, СЛАВЧО ТЕМКОВ станува стрип-сценарист во 1961 година со серија предлози за истакнати партизански херои, како главен и одговорен уредник на популарниот детски весник „Наш свет“. Ова негово остварување е прво од серијата стрипувани портрети на народни херои од Македонија и од другите краеве на поранешна Југославија. Темков се јавува како потписник на сценаријата за цела една низа стрипови, соработувајќи со цртачите К. Манев, Љ. Филипов и Кулумов. Со оваа дејност се занимавал до 1986-та година, создавајќи ги

сценаријата за стрипуваните биографии на Кочо Рацин, Страшо Пинџур и др., потоа сценаријата за стриповите „Заседа крај Црна“ (1967), „Рудникот е разурнат“ (1966), „Кузман Јосифовски Питу“ (1966), „Крвава априлска ноќ“ (1966-67), „Три ноќи - три акции“ (1967), како и антологискиот детски роман на Ванчо Николески „Волшебното самарче“, печатен како стрип уште 1965. Неговите текстуални стрипови предложици ги карактеризира третманот на индивидуалите но и на т.н. „колективен јунак“ олицетворен во партизанските единици, како и темата на НОБ и Револуцијата. Темков, кој инаку е еден од основачите и прв главен уредник на детското списание „Другарче“, својата сценаристичка работа ја објаснува со своевремената потреба на весниците што ги раководел, од оригинални стрип-сценарија, како и со зголемениот интерес на другите издавачи на стрипови во Југославија за преземање на македонските стрипови,

Поминувајќи го целиот свој работен век во редакциите на детските списанија и весници, а и како учесник во составувањето на првиот буквар на македонски јазик и основач на издавачката организација „Детска радост“, вонредно значаен придонес кон популаризацијата на стрипот кај нас дава и ВАСИЛ КУНОВСКИ, еден од првите главни и одговорни уредници на „Пионер“ (од крајот на 1946 година, по Славко Јаневски и Јосиф Јосифовски). Тука треба да се спомнат и цртачките придонеси на истакнатиот автор и карикатурист ЖИВКО КОЗАР.

Шеесеттите години со духот на првата позабележлива либерализација и отворање, внесуваат промени и во доменот на тематиката и естетиката на стрипот. Едно од првите имагинативни вивнувања на нашиот стрип во пределите на авантуризмот секако е стрипот „Капетан Смела Глава“ што 1962 година во „Наш свет“ го објавува илустраторот и стрип-цртач МЛАДЕН ТУНИЌ. Станува збор за стрип работен според сценарио на Никола Божиќ и Васил Куновски, што за тема има еден далечен простор и настан, поточно Бурските војни од Југот на Африка, и за творба обликувана со маркантна употреба на стриповските изразни средства: солидни доловувања на штимунгот, позадината и динамизмот на физичката акција. Туниќ саботи и други стрипови, овој пат со воспитна намена и во доменот на сообраќајна-култура на најмладите, како и неколку продолженија на стрипот под

наслов , објавен во весникот „Нова Македонија". Младен Туник го заврши својот животен век оставајќи ја работата на стрипот, посветувајќи и се исклучиво на илустрацијата, разочаран од недоволната стимулација на стрип-творештвото во нашата средина.

ИЛИЈА ПОПОВСКИ, кој подоцна се отсели од Македонија и живееше и работеше во Белград, е сценарист чијшто прв стрип е објавен околу 1962 година во сатирично-хумористичниот весник „Јеж", во соработка со цртачот Милорад Добриќ. Освен со него, Поповски своевремено соработувал и со Дарко Марковиќ, како и со Миомир Томиќ. Поповски ги напишал сценаријата за близу 20 стрипови, меѓу кои најзабележани се: „Авантуре Ќире Језиво", објавен во „Хумор", „Породица Чабар" публикуван во „Политика експрес", „Фестивал на Тројанском пољу", во „Јеж", како и „Тајна старог реферата". Во македонскиот хумористички весник „Остен", пак, Поповски ги објавува „Пресните авантури на Кузман Крвавиот" одново во соработка со Дарко Марковиќ. Поповски е еден од оние автори што видно го унапредија сатиричниот стрип, во време кога овој стриповски пристап доживуваше актуелност во европските и светските искуства, овозможувајќи го на тој начин вклучувањето и на нашиот стрип во нив.

За името на архитектот, карикатурист, илустратор, дизајнер, аниматор и стрип-цртач ДАРКО МАРКОВИЌ, едно време професор по филмска анимација на Факултетот за ликовни уметности во Скопје, врзани се не само највиталните искуства на нашето хумористичко и сатиричко новинарство („Остен"), карикатура и анимиран филм, туку и развиената соработка со речиси сите македонски и огромен број други југословенски магазини, весници и списанија во коишто Дарко Марковиќ ги објавувал своите остварувања. Својот прв стрип Марковиќ го црта 1964 година. Стрипот „Тримче" му е прв стрип (во лента) објавен во весникот „Вечер", а автор е и на стрипот „Пресните авантури на Кузман Крвавиот", објавен 1971 во „Остен", потоа дневните стрипови во ленти „Теофил" објавуван во „Вечер" и на исклучително популарниот дневен стрип во лента „Пецко" за првпат публикуван во „Нова Македонија" (на 20 март 1981), во еден кус период појавувајќи се и како „Пецко во Лондон" (од 22 февруари 1989), а потоа правејќи пауза со неколкугодишно престанување на објавувањето по кое овој стрип јунак се врати на страниците

на „Нова Македонија“ во тробројот од 30 април 1995 година. Подоцна се појавува најнапред во „Дневник“, а потоа, и во „Македонија денес“, две дневни гласила во кои дневната стрип-лента на „Пецко“ се појавува паралелно. Од средината на 2001 година „Пецко“ се појавува и како ТВ јунак во неделните компјутерски анимации на А1 телевизијата од Скопје, во приватната, семејна продукција на Дарко Марковиќ „Дарфилд“ (Дарко, Филип, Леа, Дитка). Дневниот стрип „Пецко“ е парадигматично остварување на македонската „деветта уметност“ чија популарност почива на актуелноста на проблематизацијата, остроумноста на сатиричкиот коментар и користењето на модерниот стриповен јазик, најчесто смешен, но напати - сходно на општите ситуации - и длабоко сериозен и мисловен, што се заедно, овој дневен стрип го прави исклучително популарен и омилен меѓу сите генерации и категории негови проследувачи. Појавувајќи се толку години, дневните стрип-ленти на „Пецко“, слободно може да се каже, израснуваат во најзначајното остварување во нашиот стрип, работен со имагинативен пристап и со особен стриповски израз. Марковиќ во „Пецко“ ги третира актуелните проблеми со таква слоевитост се почесто и директна политичка критика што, често, дневните ленти на „Пецко“ израснуваат било во релевантни иконографски поетизации, било за остри коментари, било во остварување со речиси филозофска загатка, показ на парадокс, животен или општествен апсурд. Неговиот морален и поетичен главен јунак, оттука, не ретко ќе добие и крила, во едно значајно авторско видување, што ќе го вивне над прагматичната актуелизација на (стрип на) денот, всушност во високите творечки сфери на стриповскиот исказ, но затоа често и ќе го спушти во самото јадро на моралниот апсурд што Марковиќ непрекинато, со години авторски го проблематизира. На тој начин „Пецко“ израсна во една од најзначајните рубрики на дневниот весник во кој се појавува, содржејќи ја силата на стриповски коментар, не ретко посилен, послоевит и појадровит и од оние што се јавуваат во класичниот новински исказ. Една од одликите на даровитоста на Дарко Марковиќ секако е успешното континуирано одржување на проблемскиот квалитет, стриповскиот израз и актуелноста што, барем до сега, не доживуваат надолни линии. Стрипот во Македонија од овој период несомнено ќе стане одбележан од Марковиќевиот „Пецко“, пред сè зашто

овој јунак успеа најпотполно да ги изрази спецификите на времињата во кои е создаван. За време на неговиот престој во Лондон, Дарко Марковиќ се обиде да развие уште еден цртачки и дизајнерски, интернационален проект насловен „Евровити“ или граѓани на Европа, еден вид современи европски Штрумпфови, во случајот предочени низ една шармантна интернационална галерија ликови и типови од различни европски земји што живеат во еден имагинарен, заеднички, урбан простор. Овој проект македонската публика имаше можност да го види при неговото промотивно појавување во некои од нашите медиуми, иако овој мултимедиски проект (кој требаше да се остварува низ стрип, анимиран филм и кукли), за жал не најде на понатамошен одглас ни кај нас, ниту во други средини.

Уште еден автор што ѝ припаѓа на авторската генерација од стриповски виталните „Шеесетти“ е МИРОСЛАВ КОСТИЌ, којшто својот прв стрип го цртал и објавувал во студентскиот весник „Студентски збор“, почнувајќи од 1960 година. Оваа, како впрочем и подоцнежната стрип-серија со студентски лик, тема и проблеми, „Студентот Трајче“, Костиќ ја работи во лента, со стил близок до карикатурата. Овој автор своите стрипови ги излагал повеќепати во Скопје, во заеднички настапи со други членови на групата „Кикс“. Со стрип престанува да се занимава 1965 година, иако не се одвоил од тушот и хартијата, овој пат работејќи професионално како архитект - самостоен проектант.

За името на карикатуристот и стрип-цртачот ДУКАН ЈЕЛЕН, кој подоцна замина од Скопје работејќи како лекар во Бор, врзана е дневната стрип-лента на весникот „Вечер“ со стрипот „Трпе“. Јелен, кој инаку своите први карикатури ги објавил во 1958-та, во весникот „Журнал“ ги печати своите први стрип-карикатури десет години подоцна, а во „Остен“ ги објавил и стриповите „Фидан Бојлија“, „Гратчето Пејтон“ како и други претежно хумористично-сатирични стрипови. Стриповите на Јелен имаат децидирано карикатурален цртеж и пристап.

Единствениот наш стрип-автор кој своето вешто цртачко перо му го посветува целосно на стрипот, како професионален стрип-цртач, е ЉУПЧО ФИЛИПОВ. Својот прв стрип под наслов „Мирко немирко“ го објавувал во неделна стрип-лента, во весникот „Трудбеник“ почнувајќи од 1961 година. Останувајќи

и до смртта верен на „деветтата уметност“, Филипov остварил редица стрипови што ги објавувал во публикации како во СР Македонија, во други југословенски весници и публикации, така и во странство. Така, во „Наш свет“ го објавил стрипот „Самуил“ како и серија стрипови со тема од НОБ и Револуцијата, во едицијата „Никад робом“ на „Дечје новине“ од Горњи Милановац серија стрипови од подалечното минато и НОБ, во легендарниот „Плави вјесник“ гротескниот стрип „Напуштената кука“, во нашиот „Журнал“ серија стрипови исто така со современа тема, во „Вечер“ дневна стрип-лента со современа тематика, во „Студентски збор“ со реалистички израз на теми од студентскиот живот, во „Остен“ стрипови со хумористичка содржина, во „Политикин забавник“ гротескниот стрип „Шврле“, а во англиското списание Debbie, гротескниот стрип Gertie, во англиското списание Tammy „реалистичкиот“ стрип Wheeler Delia, во Котелец серијата Котелевци, хумористичен стрип, како и „реалистички“ стрипови со современа и со тематика од НОБ (стрипувани биографии на наши народни херои), во „ЈУ-стрип“ стрипови со теми од подалечното минато, во „Мале новине“ стрипови во реалистички стил на цртање и современа тематика, итн. Филипov создал повеќе јунаци како: Мирко Немирко, Драгомир, Котелевци, Герти, Шврле, Марко и Јана и др., а до сега соработувал со низа стрип-сценаристи: С. Темков, Д. Ташковски, К. Донеv, И. Јордановски, В. Андоновски, Е. Проеvски, П. Бакеvски, Ж. Павлов, Е. Рустемагиќ и С. Маринковиќ. Овој наш автор поседува впечатлив цртеж со чиста линија. Во неговите стрипови присутна е допадливата рамнотежа на белите и црните површини, а кај стрип-таблите, се среќаваме со дизајнирањето на „квадратите“ организирани во функција на јасната цртачка нарација. Филипov секогаш има обработен бек-граунд и сценографија. Не понесувајќи се од површни ефекти, авторот екстремно не ги динамизира ликовите, туку нив природно ги придвижува низ своите стрипови. Кај реалистичкиот израз се труди ликовите да ги обработува без особен стил, во желбата да се прикажат што поверно. Кај Филипov е, инаку, присутна желбата да се одржи истиот ритам на нарацијата од почетокот до крајот на неговите остварувања, тешко одлучувајќи се за експеримент во инаку јасниот цртеж, во интерес на поразбирливо стриповско раскажување. Некои од неговите определби се

повлијаени од авторските искуства на Јулио Радиловиќ, Жарко Бекер, Џон Бернс, Френк Белами, Алекс Рејмонд и Џон Прентис. Филипов е добитник на први награди на конкурсите на „Плави вјесник“ и „Стрип-арт“. Тој инаку е дипломиран архитект, а работеше како стрип-цртач, дури и по напуштањето на работното место на уредник за стрип во редакцијата на „Котелец“. Овој наш стрип-професионалец и секако значаен стрип автор повеќепати своите остварувања ги излагал во земјата и странство. Неговиот живот прерано згасна во втората половина на деведесеттите години.

Уште еден наш автор се занимава со работа на полето на стрипот: СПИРО ЏАЈКОВ, имено, уште како студент 1965 година го објавува својот прв стрип „Малиот Мук“ работен според бајката на Вилхелм Вулф во „Дечје новине“ од Горњи Милановац. Покрај овој стрип со хумористична содржина Џајков ги објавил уште и следните стрипови: „Курир“, „Ловечка среќа“, „Балавци“ исто така во „Дечје новине“, како и „Итер Пејо“ во „Остен“. Меѓу неговите необјавени стрипови треба да се набројат: „реалистичниот“ стрип „Браќа Миладиновци“, хумористичниот стрип „Тарзановиот камшик“, стрипот со реалистички израз „134-та страница“, „Крали Марко“ и вестернот „Крвавиот кањон“. Џајков своите стрипови ги изложувал на интернационалниот фестивал во Монреал, Канада.

Меѓу раните автори на стрипот во Македонија бележито место зазема цртачот и дизајнер ДРАГАН СЕКУЛИЌ (1947-2000), кој првите карикатури ги црта 1961-62 за сидниот весник на основното училиште „Кочо Рацин“ во Прилеп. Своите живи уметнички склоности ги манифестира занимавајќи се и со театар, и продолжувајќи да работи на цртежот и карикатурата. Првата карикатура му ја објавува, во тоа време најзначајниот југословенски весник за млади „Кекец“, а подоцна, цртежот на групата „Ролинг стоунс“, популарниот магазин „Џубокс“. Уште како средношколец, почнувајќи од 1966 година, Секулиќ го работи неделниот стрип „Трпко“ кој го објавува во локалниот весник „Народен глас“. Инаку, од цртањето и дизајнот не се откажа сè до прераната смрт во 53 година од животот, добивајќи поголем број награди и признанија за своето творештво: во театарскиот плакат каде за претставата „Лепа Ангелина“ на МНТ на Театарскиот фестивал „Војдан Чернодрински“ во 1997

година ја доби наградата за најдобар плакат; дизајнерски решенија за книги и дизајн во индустријата како за фирмите „Микросам“, „Пролукс“ и други; нацрти за логоа за „Леснина инженеринг“, „Еуроинвест“, хотелот „Липа“, како и заштитниот знак на „Макпетрол“ од Скопје, За овие придонеси овој даровит цртач, и постхумно стана добитник на наградата „Златно сонце“. Експериментирајќи и во новите техники, Драган Секулиќ во 1998 година ја освои првата награда на светскиот конкурс на софтверската фирма „Корел“ од Канада за најуспешен цртеж реализиран во програмата Corel draw во категоријата до 2600 компјутерски потези. Драган Секулиќ беше уредник во списанието „Стремеж“, како и уредник на „Народен глас“ каде што насловната страница со години ја донесуваше неговата дежурна карикатура на пати и во форма на стрип.

Еден од нашите најплодни стрип-сценаристи, ИЛИЈА ЈОРДАНОВСКИ, своето прво сценарио го напишал 1967 година за стрипот „Сирма Војвода“ објавен на 14 јули 1967 година во „Дечје новине“. Јордановски, којшто работи сценарија за стрипови со тематика од поновата воена и револуционерна историја остварил завидна соработка со југословенските издавачи. Така, за едицијата „Лале“ на „Дечје новине“ ги напишал сценарија за стриповите: „Живе буктиње“, „У опсади“, „Црвени коњаник“ (доживеа и второ издание), „Мали извиђач“, „Подвиг на диковом пољу“, „Под зидинама Оренбурга“, „Пораз Мамаја“, „Ледена гробница“, „Драма у Синопу“, „Хероји под Москвом“, додека за едицијата „Никад робом“ Јордановски ги напишал сценаријата за стриповите: „У непријателском осинаку“, „У обручу“ (и овој стрип ложивува две изданија). „Доброволно у смрт“ (две изданија), „Пушкомитраљеац из Богдева“, „Битка за нож“, „У пламену револуције“. Популарната едиција „Мирко и Славко“ исто така донесува стрипови според литературниот предлог на овој сценарист „Препад у ноћи“, „Пред очима непријателџа“, „Драгоцен плен“, „Муњевита акција“, „Препад на тенкове“ и уште десеттина други сценарија. Првиот стрип објавен во Македонија по стриповски предлог на Јордановски се појавува во „Наш свет“ во јануари 1972 година. Станува збор за стрипувана биографија за Гоце Делчев, по која следат и стрипуваните биографии на истакнати илинденски револуционери и војводи: Јордан Пиперката, Ѓорѓи Сугарев,

Јане Сандански, Христо Узунов, Питу Гули, Сава Михајлов, Леонид Јанков, Методи Патчев, Веле Марков, како стрипот за Солунските атентатори. Дел од овие стрипови беа објавени во посебни стрип-тетратки од едицијата Историска стрипотека „Епопеја“. Во серијата „Посилни од смртта“ во „Наш свет“ беа објавени стриповите за народни херои од НОБ: Стив Наумов, Чедо Филиповски-Даме, Јосиф Јосифовски-Свештарот, Христијан Тодоровски-Карпош, Мирко Милевски, Вера Јоциќ, Ибе Паликуќа, Панче Поповски, Боро Менков, Киро Атанасовски и Димче Мирчев, Александар Урдраневски-Станко, Киро Нацев-Фетак, Ванчо Прке-Сермен, Борка Талески-Горанов, Бајрам Шабани. Освен тоа, во серијата стрипови посветена на деца херои, овој наш неверојатно продуктивен сценарист ги остварил предложките и за стриповите посветени на Бошко Буха, Сава Јовановиќ-Сирогојно, Бошко Палковљевич-Пинки и Мика Босниќ. Една од основните одлики на сценаријата на Илија Јордановски и историографската веродостојност и авторскиот стремеж кон динамиката на сценаристичкиот материјал. Инаку, неговите стрипови повеќе години ги работел Љупчо Филипов, а потоа и стрип-цртачот Диме Илиев-Димано. Овој наш плоден автор, се занимава и со публицистика.

Во 1970 година својот прв стрип „Фидан Бојлија“ во близу 50 стрип-ремени, во „Остен“ го објавува карикатуристот и илустраторот, а потоа и афирмиран филмски аниматор БОРО ПЕЈЧИНОВ. И Пејчинов ја доживува судбината на многумина наши стрип-цртачи, создавајќи го својот прв стрип „Крали Марко и Дете Голомеше“ уште во 1966-67 година, да не успее своето прво остварување и да го објави. Цртежот на Пејчинов го одликува духовитост и на најситните детали. Пристапот му е карикатурален што е сфатливо со оглед на „Остеновата“ творечка средина каде се развивал. Пејчинов го работел и пародичниот стрип „Гратчето Пејтон“, но врвот на афирмацијата ја достигнува со извонредно осмислениот и дизајниран анимиран филм „Отпор“. И овој автор, имено, им припаѓа на оние наши творци што ги карактеризира мултимедиумското искуство во доменот на иконографските медиуми.

1971-та година во „Млад борец“ се обидува да дебитира уште еден наш значаен стрип-цртач, ДИМЕ ИЛИЕВ - ДИМАНО, со својот стрип „Бунтовници“ еден вид современа социјална

драма, но овој негов стрип тогаш не е објавен. По три години пауза, Димано го објавува својот стрип „Дванаесетмината“ според сценарио на новинарот и публицист Мишо Китановски во „Наш свет“. Со голема цртачка стрпливост и со изразна широчина што оди од „реалистичкиот“ до карикатуралниот израз, Илиев им припаѓа на оние наши ретки автори што цртаат стрипови од поголем обем. Така, неговото подоцна објавена стрип „Бунтовници“ има 24 стрип-табли, додека стрипот „Карпош“ посветен на народниот херој Христијан Тодоровски го остварува на 41-табла. Веќе во „Богомилската епопеја“ Димано создава стрип во 84 табли, додека стрипот „Војдан“ работен во два дела, има вкупно 86 стрип-табли. Маркантни се неговите карикатурални остварувања „Итер Пејо“ и „Крали Марко“, во кои Димано внесува многу духовитост и современ сензибилитет, во едно современо и хуморно видување на историјата, разбивајќи ги и тој, како впрочем и други наши автори, стереотипните и национално романтичарски прикази на историски личности и настани. Негово дело се и стриповите од опусот на Илија Јордановски, коишто цртачки ги обликува. Покрај со спомнатите двајца сценаристи, Димано работи и со Ксенофон Угриновски. Инспирација за неговиот реалистички цртачки исказ се, како што впрочем може и да се насети од неговиот цртеж, великаните Фостер („Принцот Валијант“) и Рејмонд („Флаш Гордон“ и „Рип Кирби“), додека на неговите карикатурални стрипови извесно влијание извршиле францускиот цртач Цезар („Фантомот Артур“) и „Умпах-Пах“. Диме Илиевски во еден период престана да се занимава со стрип творештво, наведувајќи го како главна причина потценувачкиот однос и воопшто лошиот третман на стрип-творештвото кај нас, но авторскиот порив одново го врати кон цртачкото творештво.

Во ревијата „За вас и вашиот дом“ својот прв и единствен стрип во две епизоди под насловот „Кедрик“ го објавува ДРАГАН КОСТИЌ. Станува збор за остварување со воено-авантуристичка содржина.

Илустраторот ДРАГАН МИТРЕВСКИ својот прв стрип „Крек, син богова“ го нацртал уште 1971-та година, а веќе во јануари следната година и го објавува во публикација на НИП „Дечје новине“ од Горњи Милановац. Овој автор реализирал и други стрипови, но за жал не ги објавил. Сепак, интересно би било да се одбележи дека неговиот „Крек“ е работен под

силното влијание на познатиот стип „Карл Викингот“ од англичанецот Дон Лоренс, стрип со успех објавуван и во популарната стрип-ревија „Панорама“.

ДЕЛЧО МИХАЈЛОВ се враќа во фокусот на стрип актуелноста со објавувањето на дневниот ремен на стрипот „Мане“ во скопскиот весник „Вечер“. Овој наш карикатурист својот прв стрип го остварил во 1972 година, а првиот објавен стрип му е „Твиско“ во ревијата „Екран“. Автор е на стриповите „Максим“ (објавен во „Остен“) и „Неговото величество ТВ-гледачот („Екран“). Со дневната лента на „Мане“, Михајлов значително го подобрува квалитетот и дневната, проблемска актуелност на „Вечеровиот“ дневен стрип-ремен, којшто подолго време беше западнат во квалитативен субстандард, сега веќе пројавувајќи гејговска и виц-атрактивност. За своето творештво добитник е на третата награда за стрип на Меѓународниот фестивал во Монреал. Михајлов е истакнат македонски филмски аниматор.

ЃУРО ВАРГА е професионален карикатурист, инаку автор на стриповите „Трпе“ и „Орде“ објавени во неговиот матичен весник „Остен“, каде што беше вработен како одговорен уредник за карикатура. Својот прв стрип (без зборови) го објавува исто така во овој наш весник во 1972 година. Стрипот „Цена“ Варга го објавува во енигматското издание на НИРО „Нова Македонија“, „Котелец“. Основната одлика на неговото занимавање со стрип е оној израз што повеќе наклонува кон карикатурата во фази. Работи како цртач и дизајнер на магазините „Пулс“ и „Старт“.

Третата фаза од развитокот на стрипот во Македонија го опфаќа периодот од почетокот на седумдесеттите години до денес. Во нашите досегашни анализи, овој период го нарекуваме период на „младиот“ македонски стрип, што е условна одредница до колку се врзува исклучиво за возраста на авторите што во овој период создаваат, но добива во оправданост ако се има предвид развојот на повеќе стилски ориентации меѓу авторите на стрипови од овој период. Во „Скицата за младиот македонски стрип“ (објавена во април 1983 година, во „Координати“ бр. 3, „Прилог на уметност, култура и наука па „Млад борец“) оваа стилска разновидност ја специфициравме на следниот начин: „Мисловни игри“ остварени како своевидни апстрактни рефлексии што имаат похерметичен карактер, својствени за творештвото на Лазо

Плавевски, „поетската фантазија“, како особеност на остварувањата на Роберт Дандаров и Дине Балтаков, „реалистичките тенденции“ што од шеесеттите продолжуваат во овој период во стриповите на Ласко Џуровски и Јорданчо Давидовски, како и на Љупчо Филипов, потоа конституирањето на никулецот на македонската стрип-авангарда којашто, из'рти во попретенциозни остварувања, во некои стрипови на Игор Тошевски, а која ги опфаќа уште и авторите Марјан Камиловски и Кочо Трајановски, организирана - заедно со Ванчо Полазаревски и Томислав Османли - во петчлената стрип-група „Туш лабораторија“ како и припадниците на последователните генерации млади автори.

Натаму, треба да се приведе творештвото што можеме да го супсумираме под одредувањето „детски стрип“ на кој работат Јордан Манасиевски и Илија Илиевски, потоа „комичниот стрип“ што со современ сензибилитет го создаваат Мирослав Грчев во полукарикатурално обличје, потоа Зоран Јаневски и Александар Станковски. Еден нов, ликовно-графички сензибилитет и префинетост нуди „новата ликовност“ на која ѝ припаѓа творештвото на Дијано Здравковиќ, додека актуелната слика за стриповското живеење на нашата средина во овој период можат да го дадат „стриповите од локалните и фабричките весници“ како и оние што се објавуваат во младинскиот и во детскиот печат, изведувани со несигурна рака, но и со присутната желба за стриповско самоизразување, што говори за растечката популарност и влијателност на „деветтата уметност“ меѓу младите.

Едно посебно поглавје се јавува во стрипот од деведесеттите години публикуван од нови авторски пројави во новопокренатите македонски стрип реви и списанија.

На почетокот на овој период се чинеше дека тој, за разлика од претходниот период, не е така богат со возбудата на првичното вливување во водите на еден провокативен медиум, дури нема така голем број творци, ниту така значајни имиња што уметнички зрееле низ стрипот. Определбата за занимавање со стрип сега е нагласено порационална, а искусноста на авторите повидлива, како и познавањето на изразноста, на стрипот во неговата историска и актуелна димензија. Станува збор за група вистински ентузијастички од

една нова генерација врз чиј уметнички претенциозен однос кон стрипот повлијаеја низа понекогаш и сосем неповолни фактори: од „сталожувањето“ на ентузијазмот кон стрипот како кон нов и провокативен медиум, преку неповолниот третман на стрипот, потценувачкиот однос кон овие остварувања, во уметничка и во материјална смисла, така и силниот напредок на стрипот во светот што со оглед на претходно кажаните околности уште повеќе ја подвлекува стагнацијата на нашиот стрип, особено во почетокот на оваа фаза. Оние што во седумдесеттите се вклучуваат во стрип-создавањето, всушност се најтврдокорните поборници за реактуелизација на „деветтата уметност“, од една страна како авторско творештво, од друга страна како дисциплина што ќе се обиде да фати пристојно растојание, ако веќе не може да го стигне стрипот во светот.

ЛАЗО ПЛАВЕВСКИ својот прв, необјавен стрип, го нацртал 1971-та година, додека за првпат објавува во „Остен“ или „Студентски збор“ веќе следната година. Подоцна своите стрипови ги објавува во „Млад борец“. Изразно вонредно култивирано, најтипичното стрип-творештво на Плаевски покажува тенденција на завлекување во апсурдност на сижето, во оној однос кон стрипот што ќе биде игра со логиката, смислата и фигурите. Не случајно овие интересни „цртанки“ самиот тој ги објавува под наслов „Мисловни игри“. Како историчар на уметноста, Плаевски го гради својот сензибилитет под влијание на низа современи ликовни величини. Така, во неговите остварувања се чувствува влијанието на Стајнберг, Фокон, Пикасо, Хуан Миро, како и на Недељко Драгиќ. Создавани во текот на 1982 година, некои негови стрипови не може, а да не се доживуваат како антиципација на подоцна појавениот цртачки „новопримитивизам“ застапен кај хрватскиот автор Жељко Зорица, на пример. Плаевски излагал стрипови во Монреал, 1982 година.

Седумдесеттите години во творештвото на стрипот се вклучуваат двајца автори, работејќи на сценарија за стрипови, имено КИРО ДОНЕВ и СЛАВОМИР МАРИНКОВИЌ (МИР-МАР). Основната одлика на овие сценаристи од третата развојна фаза на македонската „деветта уметност“ е пристапот кон стрипот, врзан за едно негово покласично доживување, актуелно за претходната развојна фаза. Без оглед на тоа,

станува збор за значајни автори кои дале свој придонес во творештвото на стрипот токму во оние форми што се најпопуларни, Донеv во детското, а Мир-Мар во комерцијалното, „реалистичко" и хуморно творештво. Така, Донеv, којшто работи како уредник во „Наш свет" - своето прво сценарио го пишува 1974-та година под наслов „Правдата е задоволена", што го објави во „Остен". Донеv соработувал со цртачите Љупчо Филипов, Ласко Џуровски и В. Ристов. Автор е на сценаријата за стриповите „Мешана салата", „Случајни детективи" и др., што се објавени во „Наш свет". Славомир Маринковиќ своето прво стрип-сценарио го напишал во 1979 година, а неговиот прв објавен стрип е серијата за „Котелевци" објавена во „Котелец", остварена низ цртежот на Љ. Филипов. Останатите сценарија ги напишал за стриповите „Љубовна приказна", „Подарок" и „Дојденци од Орепентиум". Соработувајќи најмногу со Љупчо Филипов, овој сценарист се определува за хуморот, љубовниот жанр, научната фантастика, како и за историско-документарните видови, примената во биографиите на повеќе народни херои од НОБ.

Како припадници на иста генерација РОБЕРТ ДАНДАРОВ и ДИНЕ БАЛТАКОВ, иако едниот од Скопје, а другиот од Струмица, развиле сроден пристап кон стрипот, што веќе го именувавме како „Поетска фантазија". Својот прв стрип Дандаров го нацртал 1981 година, и го објавил во „Студентски збор" под насловот „Икар". Дандаров, којшто и своите подоцнежни стрипови ќе ги објави во овој наш младински весник, е автор и на стриповите „Рембрант", „Фигаро", „Егзекуција", „Кукла" и др. Цртежот на Дандаров го одликува специфичниот поетски пристап, низ една богато шрафирана фигурација што на неговите стрипови им дава топла амбиентална атмосфера и внатрешна разиграност. Идеите на овие стрипови оддаваат еден особен сензибилитет што стриповски се вообличува како поетски облагородена фикција. Оваа претенциозност во пристапот и не треба да изненадува. Имено, Дандаров завршил Ликовна академија во Чикаго, а работи на ликовната академија во Њујорк. За своите стрипови добил специјална, и прва награда на конкурсот на „Студентски збор", а изложувал на Изложбата на современа македонска карикатура во Центарот за култура и информации во Скопје.

Во декември 1981 година Дине Балтаков го нацртал својот прв стрип „Саем на тутун“ што го објавува во „Студентски збор“. Во 1982 следува објавувањето на дводелниот стрип „Враќањето на боговите“ во истиот весник. Основните тематски преокупации му се играта со некои метафизички состојби, митови и вредности или иронизација на религијата. Цртежот му се одликува со една особена стилизација во која доминира чистата линија, но и една „мека“, поетска стилизација во функција на остварувањето на хуморно поместените пораки.

Најзначајниот претставник на т.н „реалистички тенденции“ во третата фаза на стриповите развој кај нас е ЛАСКО ЦУРОВСКИ. Овој епитет може да го понесе како заради особеноста, така и заради бројноста на неговите стрип-остварувања, што со правило се изведени во реалистичкиот манир, иако Цуровски треба да продолжи да ја усовршува анатомијата на човечките фигури. Неговиот авторски израз е ослободен што се однесува до „освојувањето“ на стрип таблата, но неопходно е збогатувањето на сижеата по кои Цуровски работи, како повод за фаќањето чекор со вонреалистичките тенденции што се актуелни во современиот стрип, но во актуелност, се чини добиваат, интересирањата на авторот за стрипови од НФ-жанрот, во коишто забележлива станува потребата од надминување на реалистичкиот пристап кон цртежот. Својот прв стрип го реализирал во 1978 година, а само година дена подоцна во „Млад борец“ го објавува својот „Стрип за малоумни“, а по него и уште неколку стрипови од по една табла. Свои стрипови Цуровски презентирал и во весниците „Студентски збор“ и „Наш свет“ каде објавил 20 табли на стрипот „Случајни детективи“. Излагал на традиционалната изложба на карикатури на „Студентски збор“ во чии рамки станува еден од членовите на групата „Кикс-стрип“ во која членуваат уште и: Роберт Дандаров, Дине Балтаков, Ѓорѓи Гушев, Никола Ангеловски, Васил Толевски и Мице Јанкуловски. Во своите стрипови Ласко Цуровски ги создал јунаците Марика, Кире, Ване и Зорка, Горан и Волчко, Џефри Махер. Соработувал со Киро Донеv, Гоце Ристовски, Васил Толевски и други. Добитник е на поголем број награди и признанија за стрип, карикатура и анимација на цртан филм, од кои поважни се: Првата награда за стрип и карикатура на Неделата на млади творци во 1980

година, диплома за најдобра анимација на цртаниот филм „Дрво“ на аматерскиот фестивал ОСФАФ, на специјална диплома за истиот филм на аматерскиот фестивал ЈАЦЕФ, итн. Џуровски во текот на 1985 година во „Млад борец“ објавува неколку стрипови што инклинираат кон НФ-жанрот, додека подоцна соработувајќи со Љупчо Филипов го илустрира познатиот јунак од авантуристичкиот рото-роман за Лун, кралот на полноќта Џуровски работеше како илустратор во „Стопански весник“ и е еден од респективните автори на main stream-от во современиот македонски стрип, дизајн и илустрација. Во деведесеттите години Ласко Џуровски го покренува стрип магазинот „Тотем“ од кој излегоа неколку броеви обликувајќи го како специјализирана публикација со современа концепција и дизајн.

ЈОРДАНЧО ДАВИДОВСКИ е вториот припадник на реалистичката тенденција во нашиот стрип. Во февруари 1983 година го изработил својот прв стрип „Убиецот“, кој истата година е објавен во „Млад борец“. Автор е на цртежот и за стриповите „Гладијатор“, „Повратници“ и други. Искуство за своите стрипови Давидовски црпи од постарите стрип-цртачи коишто негуваат класичен, реалистички пристап. Темите на своите главно класични, според наративниот материјал и структурата на глетка-полињата, ги црпи од историјата (Стариот Рим...) и од научната фантастика. На неговиот цртеж му недостасува препознатливост, индивидуален печат и почиста линија. Со стрип се занимава сè уште, професионално врзан за наставата во ликовно воспитување што ја извршува во Куманово.

Почетокот на осумдесеттите години за македонскиот стрип беа особено значајни. Новиот авторски бран цртачи, на страниците на нашиот младински печат, започна да ги објавува своите „нови квадрати“ донесувајќи го современиот сензибилитет што во бившите ЈУ простори (најмногу во Белград и Загреб) се оствари цела една деценија порано, но и заради уште еден интересен феномен: појавата на првата целовита стрип-група, скопската „ТУШ-ЛАБОРАТОРИЈА“. Токму на самиот почеток на осумдесеттите, имено, Игор Тошевски започна, во „Млад борец“ да ги објавува своите илустрации, а набргу и некои од своите први „комични“ стрипови во кои се чувствуваа онаа инцијална „поместеност“ на современото посматрање на стрипот и на самиот свет низ него, уште во тоа

време поставувајќи ја својата идеја за една поцеловита група што ќе работи според принципите на новата визуелна чувствителност чијашто составка уште одамна стана „деветтата уметност“. Дури на почетокот на 1982 година, меѓутоа, беа создадени основните предуслови за создавање на групата со доаѓањето на Маријан Камиловски и со објавувањето на неговиот стрип „Орден“, оваа група веќе доби свој „јавен легитимитет“, иако и пред тоа, стриповите на Тошевски беа објавувани со потписот на групата што се уште живееше во желбите на младиот цртач. Во текот на 1982-та, покрај цртачите Тошевски и Камиловски и Томислав Османли, којшто беше „задолжен“ за теорија на стрипот, на групата и пристапуваат и Ванчо Полазаревски, како сценарист и, конечно, младиот цртач Кочо Трајановски, којшто исто така на своите првообјавени стрипови го става потписот и амблемот на младата стрип-група „Туш лабораторија“ чијашто целовитост се одгледува во „паралелната“, сè посамостојната работа и „покривање“ на најзначајните сегменти на стриповската област на дејствување. Групата токму поради оваа поделба на „домени“ и поради најспонтаниот начин на работа, но со меѓусебна координација, се покажа како мала, но витална асоцијација што кај нас го воведо новиот сензибилитет на светски актуелното стрип-творештво. Групата беше врзана за прилогот „Координати“ на весникот „Млад борец“ чиј уредник беше членот задолжен за теорија, па покрај „Млад борец“ го имаше како свој речиси „автентичен“ новински простор оној на „Координати“. Со текот на времето, контактите меѓу членовите ослабуваат, а со тоа и потребата од постоење на групата се намалува, така што некаде кон средината на 1985 година „Туш-лабораторија“ едноставно згасна. Зад неа останува еден огромен ентузијазам излезен во низа стрипови на тројцата автори и втиснат на новинската хартија на „Млад борец“, „Екран“ и во една пригода, на „ЈУ-стрип магазин“.

ИГОР ТОШЕВСКИ е роден на 27 септември 1963 година во Скопје. По дипломирањето на ликовната академија во Финска, се занимава со графика, сликарство и во последно време со изработка филмски стори-бордови и сценографии. Еден е од најзначајните актуелни стрип автори. Првиот стрип го нацртал на 14-годишна возраст, во 1977 година, но стрипот остана необјавен. Сепак, токму тој стрип го препорача

младиот цртач во редакцијата на весникот „Млад борец“, каде што по предлог на Томислав Османли - за првпат го објавува својот „Рачен стрип“ 1979 година. Тошевски најмногу објавува во „Млад борец“. Еден цел број на прилогот „Координати“ (од април 1982 година) им е посветен на неговите стрипови. На тој начин младиот стрип-автор станува адепт на „Млад борец“ каде му се објавуваат и илустрации, покрај стриповите, за чија работа постојано е стимулиран, најмногу низ редовното објавување на неговите трудови. Тошевски е автор на серијата стрипови под заеднички наслов „Reluctant stereotypes“, „Градска средина и сл. глупости“, „Почеток“, „Радерфорд не беше во право“, „Алка“, „Панк“, „Олово“, „Ксар“ како и на серија стрипови според песни на Александар Прокопиев: „Посетата на патникот од Ерос“, „Песна (време за кое велиме дека е наше)“, „Длабоко во летната ноќ со ѕвезди“ и др. Соработувал со низа автори на сценарија: Ванчо Плазаревски, Александар Прокопиев, Томислав Османли, Душко Кралевски и др., но за низа свои стрипови сценаријата ги осмислил самиот. Игор Тошевски своите стрипови ги излагал на изложбата на манифестацијата „УСТА“ (Универзална самостојна творечка асоцијација), како и во рамките на „Неделата на младите творци“ во 1979. Две децении подоцна, во јануари 2000 година, на групната изложба на экс-југословенските стрип автори организирана од Александар Маниќ и насловена „1 час и 59 минути“ изложува и на меѓународниот Фестивал на стрипот во Ангулем, Франција. Неговите стрипови се прикажуваат и во проектот „Македонскиот стрип во движење“ проследен со изложбата „Стрип во лифт“ во која тој е еден од 17-те автори учесници. Неговите рани стрипови се стремат кон ангажирани, анти-утописки и футуристички содржини и пораки, изведени со бележит квалитет и умешност кои Тошевски го издвојуваат во еден до ретките млади автори што се развиваат под директното влијание на современата светска стрип авангарда, како и на „новоквадратовскиот“ сензибилитет. Неговиот цртеж на почетокот е прозрачен и лесен, потоа графички и ритмички комплексен и густ. Стилот му е променлив и адаптивен, во зависност од потребите на стрипот во кој се аплицира, но и во тој контекст може да се означи како цртеж на полна графичка прецизност. За своето стрип творештво Игор Тошевски 1980 година ја доби Втората награда на РК ССММ „Наши достигнуања“ за стрипот

„Урбанизација“ според сценариото на Душко Кралевски. Тошевски објавувал најмногу во „Млад борец“, потоа во ревијата „Екран“, а поретко во Студентски збор“. Неговиот понов стрип „P.S. I love you“ е објавен во „Ју стрип магазин“. Објавувал стрипови и илустрации во „Забавник“, „НОН“, „Мак Стрип“, а подоцна и во финското списание „Kulta Metali“. По студиите по графика во Хелсинки, Финска, Тошевски се занимава и со графика како и со сликарство: се пројавува како член на групата „Зеро“, повремено му се враќа на стрипот кој според авторските преокупации, во основа никогаш не напушта. Неговото стрип искуство го афирмира и како автор на филмски стори-бордови за американски долгометражни продукции („From Potters Field, во продукција на Universal Pictures; „Ravenous“, 1999 продукција на 20 Century Fox филм за кој ја потпишува и помошната сценографија; „The Magic Showman“, „Dungeons and Dragons“ на Warner Bros, каде што е и сценограф „Прашина“, 2000 и „Mists of Avalon“ 2001, на TNT, Warner Bros и новото искуство. Објавил илустрации во странски списанија и магазини, меѓу кои во престижниот New York Times.

АЛЕКСАНДАР ПРОКОПИЕВ е едно од најбележитите имиња на македонската алтернатива во неколку медиски домени, и тоа од осумдесеттите до денес. Идеен творец и покренувач на Универзалната самостојна творечка асоцијација (УСТА), која функционираше недолго, од 1981-82 година, но вонредно продуктивно, организирајќи перформанси проследени со стрип изложби и други форми на настапи: видеопроекции, изложби на детски цртежи, рок'н'рол кабаре и др. Автор на поетски предлошки според кои цртачот Игор Тошевски ги создаде стриповите „Посетата на патникот од Ерос“, „Песна (време за кое велíme дека е наше)“, „Длабоко во летната ноќ со ѕвезди“ и др. презентирани на манифестацијата на УСТА или печатени во прилогот „Координати“ на весникот „Млад борец“.

Едно случајно познанство на уредникот на подлистокот „Координати“, се чини беше пресудно за приклучувањето на МАРЈАН КАМИЛОВСКИ кон „Туш лабораторија“. Камиловски, имено, самостојно ги развиваше сопствените цртачки и теоретски знаења за стрипот. Вклучувањето во „Туш лабораторија“ го овозможи нивното пројавување. Така Камиловски (роден 1964 година) својот прв стрип работен

според Марвеловите „Одмаздници“ го изработил уште 1971 година, но ова дело на детската рака и фантазија останува необјавено. Својот прв стрип, како што веќе рековме, Камиловски ќе го објави во стриповите „Можеби“, „Андерграунд 1“, „Среќна нова“ и „Злосторство и казна“, објавени во „Млад борец“ и во ревијата „Екран“, во рамките на големата серија со која на јавноста и е претставена стрип групата „Туш лабораторија“, во текот на 1982 и 1983 година. Освен овие, Камиловски е автор и на стриповите „Жежок ветер“ и на колор-стрипот „Кога ѕвездата ќе падне“. Во неговите креации доминира пост-марвеловскиот сензибилитет, футуристичката фасцинација и негативно-утописката тема, како и променливиот стил што се движи од Корбеновите инспирации до Дријеовите цртачки влијанија. Во своите стрипови обработува настани и идеи во кои јунаците им припаѓаат на неидентификуваните маси. Цртежот му го карактеризира изразита променливост, но негова константа се маркантната експресивност, суровост, доминацијата на сенчените и црните површини. Камиловски кој е под влијание на автори на современиот стрип, е извонреден познавач на „деветтата уметност“, кај нас и во светот. Тој е припадник на новата генерација автори водени од искуствата и контактите со современиот светски стрип. Камиловски дипломира на отсекот за графика при Факултетот за ликовна уметност во Скопје и сè уште работи на стрипот. Некои од неговите понови креации се одликуваат со врвни технички и изразни квалитети. За својата варијанта на американскиот стрип „Судијата Дред“ Марјан Камиловски кон средината на деведесеттите стана добитник на меѓународна награда што му дава убава легитимација во домашната авторска стрип галерија.

КОСТАДИН ТРАЈАНОВСКИ, третиот цртач на „Туш лабораторија“, е роден 1963 година. Својот прв, исто така необјавен, стрип „Доживувањата на Питер Виндер“ го изработил 1980 година. Првиот стрип му го објавува „Млад борец“ 1982 година. Тоа е низа илустрации што пленуваат со прецизноста, објавени во „Млад борец“. Меѓу необјавените стрипови на Трајановски се наоѓаат остварувањата: „The fight“, „Курва“, „Трка“ и два стрипа под името „Без наслов“. За пример му служат остварувањата на Мирко Илиќ, Хозе Ортиз, Фернандо Фернандез и Ричард Корбен. Без оглед на овие

авторски фасцинации и обликување на своите дела Трајановски е склон на необични кадрирања, динамична визуелна нарација, ослободен е од клишеата на големите стриповски остварувања. Сето тоа му овозможува да развива еден слободен пристап што го карактеризира ироничност и духовит пристап, близок на сензибилитетот на неговата генерација. Неговиот цртеж манифестира современа цртачка стилизација и внимателен пристап кон анатомијата на ликовите. Во последно време се занимава со илустрација, иако работата и стрипот му останува ненадмината пасија. Работи и на индустриски дизајн.

Меѓу авторите што ги одликува работата на стрипови за деца, тука ги издвојуваме ЈОРДАН МАНАСИЕВСКИ и Илија Илиевски. Манасиевски со стрип започнал да се занимава кон почетокот на осумдесеттите. Својот прв стрип го објавува „Нашсвет“, 1980 година под наслов „Кико и вселенските гусари“. Во истиот весник, подоцна излегуваат и стриповите „Кико и Веки во акција“, „Невидливите напаѓачи“ и „Таинствениот пакет“. Стриповите на Манасиевски се забележани и надвор од нашата република. Низ занаетчиски беспрекорниот карикатурален цртеж, Манасиевски во своите стрипови ја прикажува борбата помеѓу доброто и злото, персонифицирани во неговите карикатурални јунаци. Иако попримил извесно влијание од јунаците на Дизни, ликовите на Манасиевски се оригинални, а стриповите ги карактеризираа препознатлив авторски ракопис. Манасиевски кој по професија е ликовен педагог, работи како индустриски дизајнер.

ИЛИЈА ИЛИЕВСКИ со стрип започнува да се занимава одамна, а својот прв стрип го објавил во „Наш свет“ во 1978 година. Станува збор за стрипуваната приказна за „Силјан штркот“. Подоцна го објавува и стрипот „Штурче“, според сопствено сценарио, како и „Марко Крале и татко му Волкашин“, „Болен Дојчин“ и „Сиромашниот шивач“. Склон е кон познати сижеа со фолклорна содржина; стриповите на Илиевски не ги одликува некоја позабележлива инвентивност. Нивна цртачка одлика е склоноста кон своевидна наива и пренагласена фигуралност. Илиевски е наставник по ликовно воспитување.

МИРОСЛАВ ГРЧЕВ (роден 1955) својот прв стрип го реализирал во март 1971 година и го објавил во весникот на ГК ССММ - Скопје „Фокус“ што излегувал во тоа време.

Авторски најдоминантно остварен како карикатурист, Грчев своите стрипови во добар дел ги изведува од карикатурата „во фази“, а своите стрипови ги објавува во „Екран“ и „Студентски збор“. Покрај „Стрипот без наслов“ („Фокус“), автор е на стриповите за „Студентот Трајче“ (неделна стрип-лента, во „Студентски збор“), „Стриповски“ и „Стрип без име“ („Екран“). Неговите стрипови ги одликува тежнението да се оствари акциона линеарност во цртежот кој го одликува своевиден рефлексен карикатурален редуционизам, отсуството на детали и „сценографија“ во обидот авторската идеја да се донесе во што почиста форма и со цел-комуникација со читателот како „втор“ или „трет“ соговорник на јунакот. Мирослав Грчев е автор и на неколку куси анимирани филмови кои припаѓаат на фондот на т.н. школа на македонскиот цртан филм. Своето занимавање со стрип го прекинува во 1981 година со „Студентот Трајче“, демотивиран од несозреаноста на средината во прифаќањето на стрипот, несфатливо ниското вреднување на ова творештво и непостоењето посоодветен простор за објавување. Грчев е професор на скопскиот Архитектонски факултет.

Јавувајќи се 1979 година во „Млад борец“ со својот стрип „Цезар и Брут“, ЗОРАН ЈАНЕВСКИ кај нас го најави „андеграунд“ стрипот со сите негови побитни карактеристики: од неговиот тематски и идеен интелектуализам, преку цинизмот и анти-дидактичноста, сè до поедноставениот, редуциран цртеж. Јаневски ги објавил уште и стриповите „Штиркачи на кошули“, „Грешкиче“, „Сфингата и селанецот - нова легенда“, „Компјутер“ и др. Во лесно препознатливиот стрип на Јаневски доминира идејата. Цртежот со неуредната линија оформува карикирани ликови. Јаневски намерно ја избегнува естетизацијата, инсистирајќи на неуредноста на својот целовит ликовен исказ. Стрипови излагал на „Неделата на млади творци“ 1979 година. Како што може да се очекува извесно влијание на неговиот авторски сензибилитет во однос на стрипот извршиле стриповите на Јаковити („Коко Бил“ и „Зори Кид“). Зоран Јаневски сè уште се занимава со стрип, на еден особен, растоварен начин, работејќи тогаш кога ќе почувствува потреба да изрази некоја своја идеја. Јаневски е, инаку историчар на уметност.

ЗЛАТКО КРСТЕВСКИ, роден 1969 година, завршил сликарство на ФЛУ во Скопје. За првпат стрип објавува во

1986 година во „Млад борец“. Потоа следат објавите во списанијата „Студентски збор“, „Макстрип“, „Клик!“ во земјава како и во „Стрипбургер“ во Словенија, „Ворм“ во Белгија, „Топаз“ и „Психоделика“ што се појавуваат во Лондон, Велика Британија и „Art life“ во САД. Реализирал 17 самостојни изложби, од кои 6 на стрип, една од кои во Нови Сад, СР Југославија, а останатите во Македонија. Дамнешен и истраен вљубеник во стрипот, за разлика од своите први пројави, овој автор бележи сè повидни цртачки резултати.

АЛЕКСАНДАР СТАНКОВСКИ е истакнат академски сликар, стрип-автор и видеаст. Роден е 1959 година. Во својот стрип „Жена“ објавен во „Млад борец“ (1974) Станковски со една рафинирана цртачка постапка ја проследува фигуртивната декомпозиција на женско тело, од еден ренесансен реализам до пикасовска апстракција. По ова остварување Станковски објавил уште неколку мини-стрипови во кои хуморно ги третира личностите од историјата: Сократ, Тома Аквински, Жан Буридан, како и анонимни и прокажани ликови од денешно време: стриптизети, проститутки итн. Цртежот му се одликува со прецизна фигуративност со гротескно-надреално прикажување на ликовите и ситуациите, со што доаѓа до полн израз неговиот цртачки талент и фантазија. Во последните броеви на списанието „Макстрип“ како и почнувајќи од првиот број на алтернативното стрип списание „Лифт“, Станковски, во соработка со сценаристот Никола Гелевски (под псевдонимот Пандаф Вулкански) го објавува својот гигантски, до сега целосно необјавен постмодерен стрип-проект „Лабрис“ во кој главен јунак е една гротескна преработка на дизниевите Мики Маус, во стрипот на Станковски/Гелевски преименуван во Наци Коминтерна. Гига стрипот „Лабрис“ брои близу 1.000 стрип-таблоа со низа од цртачки обработени глетка-полиња, на почетокот изведени не во туш, туку - во сино хемиско пенкало. Овој зафат кој го чека своето комплетно објавување во серија албуми е најволуминозното и заедно со стриповите на Лазо Плачевски па и на Дијано Здравковиќ, едно од естетски најособените алтернативни авторски остварувања на македонската „деветта уметност“, парадигматично и според пристапот и според хипотетичката стриповна „инфинитезималност“ на необичната лавиринт-приказна за карикираниот пост-дизниевски јунак, еден постмодерно деформиран и суров Мики Маус што функционира во светот на

скриените, криминогени и декадентни вредности. Ацо Станковски е автор на видео артови (деведесетминутниот „Кокино 2" од 1992 година), како и на долготражниот алтернативен филм „Маклабас" (1998). Заедно со Фидан Јаќоски своите бројни ликовни творби, на пати и стриповни или стриполики фантазии во 2002 година ги објавува во книгата „Тоталитарно огледало".

ДИЈАНО ЗДРАВКОВИЌ е претставник на „новата ликовност" во нашата средина. Неговиот цртеж го одликува лесниот стил и еден особен поетски експресионизам. Својот прв стрип „Турканица пред амфитеатарот" го објавил во „Млад борец" 1980 година. Идеите за своите стриповски творби го црпи од сопственото естетско искуство. Објавувал во Макстрип и во други стрип публикации. Добитник е на Втората награда за ликовна уметност на Неделата на млади ликовни творци од Македонија. Доминантно графичкиот, оригинален цртачки ракопис на Дијано Здравковиќ ја доловува психолошката ситуација на ликовите, стриповска поетика. Активно работи на дизајн, цртеж, илустрација и на стрип до денешен ден.

ВЛАДО НИКОЛОВСКИ (роден 1965 година) првиот стрип го реализирал на 15 годишна возраст, а за првпат своето цртано остварување „Интимен новогодишен пречек" (1985) го објавил во „Студентски збор". Автор е и на стриповите „Бесмртност", „Бомба", „Day After", „Почеток", „Жед", „Колку е убаво да бидеш слободен", „Сознание", „Во паркот", објавени во „Млад борец", а еден и во „Макстрип". Неговиот свет го влијаеле автори од стрипот (Прат, Каниф, Херман, Фостер, Жиро, Корбен и други), но и низа класични и современи филмски творби. Во последно време повеќе се занимава со стрип сценаристика, иако не претстанува и да црта. Автор е на сценаријата „Кристална планета" (цртеж на Зоран Танев) „Фатаморгана", „Експеримент" (реализирани од цртачот Тони Анастасовски), како и двете епизоди на „Странецот" и „Записи од несовершената иднина" (или „Скопски хроники"), за кои напишал три сценаристички епизоди од кои една ја цртал самиот. Негов јунак е Џек Спајк. Своите творби ги изложувал како на Деновите на научната фантастика во Велес (редовно од 1990-92 година, а потоа одново во 1995), така и на Strip & sound Festival (1995) во Скопје.

Својот прв стрип ТОНИ АНАСТАСОВСКИ, роден 1967 година, го создава како полнолетник. Своите извонредни,

прецизни илустрации ги објавува во „Млад борец" и во „Студентски збор" во 1986 година. Кон крајот на наредната година почнува да слика илустрации во повеќе жанрови, објавувајќи ги како насловни страни на изданијата „Дечје новине" од Горњи Милановац и во „Дневник" од Нови Сад. Во „Макстрип" во 1991 година ги објавува стриповите „Фатаморгана" и „Експеримент", работени според сценаријата на Владо Николовски. Една реализирана епизода на Тарзан му останува необјавена, а со свои стрипови учествува на конкурсите на југословенските списанија „Младост", „Стрип арт" и „Стрипотeka". Работата на стрипот временo ја прекинува поради поинтензивно ангажирање на илустрацијата која е неговата посилна страна, а потоа одново ја продолжува. Заедно со Диме Иванов-Димано, Анастасовски е автор на детскиот стрип од поучната книга „НЕ за сите зла" работена според текст на Ирена Балковска и Кети Темелкова, излезена во 1999 во издание на „Просветно дело". Анастасовски е исто така исклучителен тушер и колорист. Покрај колорот во стрипот „Вара", Анастасовски го работи и тушот на стрипот „Мис Стон", чиј автор на сценариото и цртежот е Зоран Танев, работен по углед на истоимениот македонски игран филм во режија на Жика Митровиќ. Анастасовски е добитник на првата награда за ликовно дело на конкурсот „Визија". Стрипови изложувал на Деновите на научната фантастика (1990) и на Strip & Sound Festival (1995) во Скопје. Анастасовски е цртач со изразито чист и прецизен израз.

Роден во 1974 година, ЗОРАН ТАНЕВ е еден од посебно маркантните автори на новиот генерациски бран македонски стрип автори. Од 1991 година Танев почнува интензивно да црта стрипови за ревијата „Макстрип". Изразот на Танев го одликува динамичната стриповска нарација и зрелиот цртачки квалитет. Во овој период реализирал близу 200 стрип таблоа, односно десетина комплетни стрипови реализирани според сопствени сценарија. Најголемиот број од нив се објавени во „Макстрип", а подоцна и во „Клик". Автор е на сценариото и на цртежот за стрипалбумот „Мис Стон", проект работен според некои елементи и ликови од истоимениот македонски игран филм. Албумот на Танев кој се појави во издание на „Стрип арт" на уредникот Ванчо Трајков, ја доби делумната финансиска поддршка на Министерството за култура. Инаку „Мис Стон" е вториот стрип албум од македонски автор. Ова е

наш прв албум што се појавува на македонски јазик, публикуван во ноември 2000. Инаку Танев во молив го црта стрипот „Вара“ по сценариото на Иван Пешев, туш на Смиле Цветановски и колорирање на Тони Анастасовски.

СМИЛЕ ЦВЕТАНОВСКИ, роден во 1967 година, завршил училиште за применета уметност, а потоа дипломирал и на отсекоот за графика на Факултетот за ликовна уметност во Скопје. Работи на полето на стрипот и илустрацијата. Илустрациите ги објавува во изданијата на „Детска радост“, а стриповите ги публикувал во „Макстрип“, „Сириус“ и „Блеф“. Го работи тушот на стрипот „Вара“. Творбите му ги одликува маркантна цртачка култура. Цветановски живее и работи во Скопје и секако не го кажал својот последен збор во творештвото на стрипот,

Еден од стрип ентузијастите што секако мора да се спомене во хрониката на 90-тите години на македонскиот стрип е издавачот и стрип-фанот ВАНЕ ТРАЈКОВ. Тој живее во Велес и е познат како сопственик на библиотека од 15-тина илјади систематизирани стрипови од различни издавачи и автори. Благодареејќи на тој свој однос Трајков стана издавач на ревијата „Стрип арт“, чиј прв број со темата „Има ли македонски стрип јунаци“ се појави во 1996 година и издржа пет броја во една, за жал, се поразретчена серија и покрај напорите на Трајков да ја преживее својата ревија која останува како благородна трага во македонското стрип-издаваштво. Автор е на идејата за создавање стрип-центар во Велес.

АЛЕКСАНДАР ПОПОВСКИ и ДАРКО МИТРЕВСКИ се познати како тандем режисери, автори на филмови од студентскиот омнибус „Светло сиво“, стриполикиот игран филм „Крајот на 20 век“, на ТВ серијата за кинематографијата насловена „Уа, мајстори!“, додека Дарко Митревски се појавува и како автор на ТВ серијата „Досие Скопје“ работена во сличен духовит и дистрактивен, носталгично-потсмешлив стил. Нивната рана графичка активност ја опфаќа стрип-лентата за малиот Јапонец Кензо кој е парафраза на проектантот Кензо Танге, кој во овој стрип ги брише урбанистичките грешки на градот. Кон средината на деведесеттите години, на предлог од Томислав Османли, овој стрип на двајцата коавтори беше недолго време, објавуван на страниците на Скопската рубрика на дневниот весник „Нова

Македонија", за жал не наидувајќи на натамошна поддршка од колегиумот на весникот. Авторскиот тандем Поповски-Митревски се автори на вонредно успешниот гротескно-хуморен прилог „Газета казابلанка" во кој покрај со текстуални, учествуваа и со свои графички прилози, цртежи, стрипувани парафрази и колажи. Овој прилог се појавуваше во неделникот „Пулс", а Дарко Митревски и автор на неколку осврти од теоријата на стрипот.

АЦО ПАЛИТОВ, роден 1967 година, цртач и подоцна режисер на електронски кратки играни филмови и документарци. Објавувал карикатури во „Остен" и „Збор". Автор е на поголем број ленти и таблоа на црнохуморниот карикатурален стрип „Скинглавци" објавуван во текот на 1995/6 година во македонската верзија на „Политикин забавник", насловена „Илустративен забавник".

Своите рани цртачки почетоци АЛЕКСАНДАР ПОПОВСКИ, роден 1969 година, ги реализирал со објавувањето на схриповите „Не фрлај отпадоци" и „Фобија" (1990) во „Макстрип". На четири цртачки остварувања соработувал со сценаристот БРАНИСЛАВ НИКОЛОВ. Во „Макстрип" го објавил и стрипот „Последната станица", а „Тоа е само сон, нели?", „Љубовниот случај на господинот Б.", „Грабеж во продавницата бр. 15" и „Ноќ во градот" ги објавувал во македонското стрип-списание „Клик!". Своите остварувања ги изложувал на „Стрип & Соунд Фестивалот (1995)". Автор со видна стрип култура, Александар Поповски го почитува творештвото на Херман, Милацо, Кордеј, Мирко Илиќ и други бележити стрип автори, постојано барајќи го сопствениот израз. Поповски е дипломец по графички дизајн на Факултетот за ликовна уметност. Тој, се чини времено, го напушти цртањето стрипови, иако е автор очигледно определен за дисциплини што постојано ќе го враќаат кон творештвото во стрипот.

НИКОЛА ГЕЛЕВСКИ алијас Пандаф Вулкански, псевдоним под кој го издава стриповското „списание за пост-уметност" ЛИФТ. Со сензибилитет свртен кон новите, гротескни алтернативни творби, Гелевски им дава простор и замав на цел еден нов круг автори со извесно стрип искуство, но и на почетници со чувство за неконвенционално, некогаш и рудиментарно цртачко и авторско изразување. Автор е на сценариото за стрипот „Наци Коминтерна". Покрај во ЛИФТ,

неговите стриповни придонеси се реализираат и во списанието „Маргина“ во чии рамки се објавуваат творбите на нашата нова стрип алтернатива; како и во издавачката дејност на неговата издавачка куќа „Темплум“ (каде го објави стрипот „Макс и Мориц“ од Б. Буш, под насловот „Плас и Плес“). На предлог од Томислав Османли до организаторот на изложбата Александар Маниќ кој живее и работи во Париз, Никола Гелевски беше именуван за селектор на македонскиот дел од презентацијата на стрипови од екс-ју државите во програмата насловена „1 и 59“ (колку што трае летот од Скопје до Љубљана) на инаку најзначајниот стрип фестивал во Ангулем 2000. Во рамките на манифестацијата „Ширење на маргините“ на крајот од 2000 под наслов „Стрип во лифт“, почнувајќи со Струмица, организира изложба на стрипови од 17 соработници на стрип ревијата „Лифт“, во повеќе македонски градови.

Најбележитиот автор на најновиот генерациски бран main stream стрип автори несомнено е АЛЕКСАНДАР СОТИРОВСКИ, роден во 1971 година. Својот прв стрип „Таинствениот храм“ го реализирал 1988 година, а првиот стрип „Don't Play with the Universe“ го објавил во првиот број на стрип ревијата „Клик!“ во октомври 1994 година. Тој е основач и главен одговорен уредник на „Клик!“. Автор е на стриповите „Животен скок“, „Just one Fix!...“, „Паркети“, „Тунел“, „Тајна на подземното езеро“, „Хоризонт“, „Леминзи и Осаменост“, работени главно по сопствени предлошки. Сотировски поседува широка стрип култура, несмирено авторско љубопитство и творечка енергија што сè повеќе го одредуваат како бележит самосвоен автор. Едно време работи и објавува свои карикатурални стрип-табли во „Илустриран забавник“. Според пиесата „Двајца во Еден“ од Томислав Османли, во 1995 година Сотировски исцрта стрип од 62 таблоа, објавен во истоимената книга на авторот на пиесата (издание на НИП „Ѓурѓа“, Скопје, 1995), појавувајќи се како првиот македонски автор на стрип реализиран според театарската предлошка, но и на стрип објавен во книга. Своите стрипови ги објавувал во списанијата „Нова Македонија“, „Блеф“, „Млад борец“, како и во списанијата „Патагонија“ во СР Југославија и „Стрипбургер“ во Словенија. Александар Сотировски се занимава и со илустрации и карикатура што ги објавувал во различни рубрики на весникот „Нова Македонија“. За своите детски сликовници неколку пати

е наградуван на конкурсите на фондацијата Отворено општество. Во февруари 2001 година во неколку броеви на „Пулс“ ја објави стрип сторијата „Мачки“ според расказ на Томислав Османли. На оваа сторија во периодот на „Туш лабораторија“ своевременно работеше и Игор Тошевски. Заедно со колегите од најновата македонска стрип генерација, излагал на Стрип & Соунд Фестивал во Скопје (1995), како и на посебни изложби во неговиот роден град Битола. Во соработка со сценаристот и стрип теоретичарот Борислав Станојевиќ од Белград, Сотировски во 1999 година во посебен албум на англиски јазик ја публикуваше графичката новела „Капетан Нитрат“ со повеќе епизоди од истоимениот стрип со првиот бал-кански супер-херој создаден од запалива нитро-лента. Овој албум е прв стрип албум од македонски автор. Неговите стрипови беа презентирани и на манифестацијата „1,59“ на светскиот фестивал на стрипот во Ангулем, Франција што се одржа во јануари 2000, додека во октомври истата година тој изложи дел од своите стрипови и на авторската презентација во Сараево, Босна и Херцеговина. Продолжува ангажирано да работи на полето на „деветтата уметност“.

На најновата генерација македонски стрип творци ѝ припаѓа и АТАНАС БОТЕВ роден во 1973 година. Ботев ги завршил студиите и постдипломските студии по графика на Факултетот за ликовни уметности. Со стрипот се загреал уште во детската возраст. Авторски стрипови објавувал во нашите списанија „Макстрип“ и „Лифт“. Објавува илустрации во изданијата на „Детска радост“. Со свое остварување, Ботев во 1988 година учествувал на конкурсот за краток стрип во Сараево. Неговите побележити стрипови со гротескна тема ги носат насловите „Зимница“, „Брод“, „Бродолом“, „Зебра“, „Месо или балканска семејна економија“.

ГОРАН ДАЧЕВ-ГОРАНД е роден во 1970 година. Како и другите припадници на најновата генерација и самиот расте со бројни стрипови, реализирајќи го својот прв стрип уште во детска возраст. Досега своите остварувања ги објавил во „Мак-стрип“, „Клик!“ и „Стрипбургер“ во Словенија, како и стрип фантазии во Србија и Литванија. Стрипот „Контејнер story“ го објавил во 1996 година во весникот „Млад борец“. Автор е на ликот по име „Копил“ кој ја олицетворува генерацијата од периодот на транзицијата.

Како битна алка на новото време, на ова место треба да се забележат експерименталните, алтернативистичките гротескни графички придонеси на една и не така мала галерија автори на стрип списанието „Лифт“. Тука спаѓаат: СИНИША ЦВЕТКОВСКИ-ШИЉО, роден во 1962 година, поранешен член на ликовната група „Зеро“ и музичар во бендот „ТБ Трачери“, се пројавува со панк еротизмот на стрипот „Капитализам“ објавен во првиот број на списанието „Лифт“; во јазикот на стрипот користи колаж, а се изразува во духот на попартизмот и на брут-арт.

ИВАНКА АПОСТОЛОВА, родена во 1973 година е една од ретките девојки што објавува стрип во Македонија. Нејзиниот ракопис носи лирски интонирани творби, поместени со експерименталниот концепт и стилот на графички пренатрупаната стрип-табла. МИРОСЛАВ СТОЈАНОВИЌ-ШУКИ, роден во 1963 година, дипломирал на секторот за сликарство на Факултетот за ликовна уметност во Скопје. Иако не е директно инволвиран во стрипот, неговото творештво оди на работ на самата медиска граница, така што, по негово мислење, работи цртежи што го имитираат стрипот. Учесник е на групните изложби во Чифте-амам и автор на ЦД-РОМ-от „Икона на сребро“.

Инспириран од стрипот „Бернард Панасоник“, МИРКО ПОПОВ создаде истоимен музички спот со актерите О. Митковски, Н. Кујача и Ј. Симонов.

Младиот БОБАН ПЕШОВ кој се јавува со еден особен, дадаистички лиризам во своите шест стрип табла; ТОНИ ПЕШЕВ, инаку илустратор и тетоваж-мајстор кој во Лифт бр. 6-7 го објавува стрипот „Договор со цртачот“ во кој црта наивистички надополни на фото-колажот во своите необични графички творби. Објавувал и карикатури во „Остен“ и „Нова Македонија“. Цртачка специјалност му се карикатурите и сериозните портрети. Тој е сценарист, цртач и уредник на стрипот „К-15“. Во тој круг спаѓаат и МИЛЕ НИЧЕВСКИ, роден 1972, дипломец на одделот за графика на ФЛУ во Скопје и автор на стрипови и цртежи објавувани низ локалните списанија, а од 1998 работи во Гевгелија како менаџер на Домот на културата продолжувајќи да создава творби во доменот на сликарството и цртежот; САШО ПОПОВСКИ, браќата РИСТЕ и ЈОВАНЧО СЕКУЛОВСКИ од Охрид и МАРИНА БАЛЕВА претставуваат своевиден авторски тим од Охрид што

зад себе има неколку остварувања, како „Последниот човек“ и „Црно бели“, чија посилна страна се приказните и графичкиот дизајн. КИРЧО АРСОВСКИ (роден 1965) се јавува од Куманово и е автор на драмски и поетски остварувања и музичар од бендот ТБ Трачери, е автентичен андерграунд стрип автор на десетина стрипови со над 200 стрип-таблоа; зрелиот автор ЉУПЧО ЈОВАНОВ роден 1974 е дипломиран архитект, на постдипломски студии по театрологија, работи на театарски сценографии. Тој се јавува со својот стрип „Бело и сенки - копирање на историјата“, МИРКО ПОПОВ и неговиот темпераментен, еклектички графизам од „При(ла)годен стрип“, „Добредојдовте на WARP страницата“, „Isolationism“, „To the top of the world“, Li'l quy's fun“, „Најнов стрип“, потоа ЉУБОМИР СТЕФАНОВ роден 1975, чија преокупација е проучувањето на инсектите од редот Coleopterans, а исто така пишува книга за пеперутките од родот Lepidopterae; ИГОР КОСТОВСКИ кој е роден и живее во Кочани, со стрип се занимава одамна, објавувајќи стрипови во „Макстрип“, но и напуштајќи ја работата на стрип и АНТОНИО РУСЕВСКИ, како и тандемот од две девојки со псевдонимите ПСИЛО, родена 1982, задолжена за цртеж, автор и на графити низ Скопје и ВЕНТОЛИНА родена 1979, студент на Општа и Компаративна книжевност, инаку сценарист на нивните заеднички творби... Станува збор за автори кои, без оглед што со различни графички квалитети, истражуваат и отвораат перспективи во помалку истражувани, некој пат и нови домени на стрип творештвото кај нас.

На тој начин, стрипот на тлото на Македонија, главно ентузијастички, влезе во седмата авторска деценија. Овој зрел развој на стрипот во нашата средина, за жал не ветува ништо по себе, зашто генералниот однос на надлежните институционални финансиери, пред сè државните во третманот на „деветтата уметност“, иако коригиран, не е и квалитетно изменет. Сепак, не е се исто. Фондациите, ентузијазмот на поединците, ресорните како и спонзорските поддршки, ги поместуваат работите од место. Покрај покојниот Љупчо Филипов, нашиот прв стриппрофесионалец, сè поголем број помлади автори објавуваат во странство: Игор Тошевски, Маријан Камилевски, Александар Сотировски, Владо Николовски и други издржувајќи ги тестовите и високите критериуми на средината во која денес се врши уште построга

селекција, Македонскиот стрип напредува, значи, „работејќи на истото „гориво“ како впрочем и до сега, на авторскиот ентузијазам. А тоа е недоволен услов за развој на една дејност на која ѝ се потребни сите професионални претпоставки и простор за дејствување. За жал, стрип списанијата и натаму тешко се создаваат, а брзо одумираат. Она што стриповското творештво на нашите автори го достигна до денес превосходно му се должи на ентузијазмот на оние творци што го унапредувале јазикот на овој медиум и во нашата средина, како и на ентузијазмот на некои редакциски состави во однос на стрипот. „Деветтата уметност“ кај нас ќе добие вистински плодно тло тогаш кога ќе се оформат и систематски ќе се поддржуваат специјализирани стрип-публикации, како и тогаш кога постојните ќе го унапредат својот интерес за овој вид графичко творештво. Со еден збор, кога ќе се создадат услови за зголемена побарувачка на стриповски дела. Авторите што на ова барање можат да му одговорат веќе се тука, било се уште истрајно работејќи на стрипот, поминати во друга творечка област, или едноставно резигнирано повлечени, но во секој случај спремни да одговорат на секој импулс што ќе ги врати кон нивната автентична творечка определба: да работат стрип.

Деветтата уметност кај нас имено се наоѓа во положбата на „заспаната убавица“. Разликата од бајката е во тоа што животот е редовно поциничен од приказните, па и творештво што во светот котира многу високо, а кај нас неговата иднина не е гарантирана со ништо друго, освен со сè поголемата популарност на стрипот и со пасионираниот однос на оние творци што кај нас продолжуваат да го создаваат. Со тие сознанија стрипот во Македонија влезе во новата, седма деценија на ентузијазмот и надежни очекувања.

ЛИТЕРАТУРА:

- Томислав Османли, Ванчо Полазаревски, Душко Кралевски, Иван Наумов, **„Скица за можна антологија на раниот македонски стрип“**, „Координати“- прилог на уметност култура и наука на „Млад борец“ - бр. 2, март 1982;
- Т. Османли, В. Ползаревски, Д. Кралевски, **„Скица за младиот македонски стрип“**, „Координати“- прилог на уметност култура и наука на „Млад борец“-бр: 3, април 1983;
- Стрипови објавени во **„Координати“**, прилог за уметност, култура и наука на „Млад борец“, повеќе броеви, од 1981-1984
- Славко Драгинчиќ, Здравко Зупан, **„Историја југословенског стрипа“**, Форум-Маркетпринт, Нови Сад, 1986
- Владимир Величковски, **„Ликовен македонски стрип, раѓање нове осеќајности“**, ЈУ стрип магазин, бр. 71, новембар 1984;
- Ванчо Каранфилов, **„Новиот македонски стрип (која е таа „Туш лабораторија“?)“**, „Екран“, бр. 629;
- д-р Борис Петковски, **„Ликовното творештво во НОВ на Македонија“**, Совет академија наука и уметности, Скопје, 1984.
- Томислав Османли, **„Двајца во Еден –Two in Eden“**, НИП Ѓурѓа, Скопје, 1995-прв стрип во книга
- „Макстрип“**, стрип ревија, издавач „Детска радост“- НИП „Нова Македонија“, Скопје, почнувајќи од 1989-прва македонска стрип ревија
- „Клик“**!, стрип ревија, издавач ПНИП „Н.В.“, Битола, почнувајќи од 1994
- „Лифт“**, стрип списание, издавач „Темплум“, Скопје, почнувајќи од 1995
- „Маргина“**, списание за ширење на децентралистичка култура, издавач „Темплум“, Скопје
- „Стрип арт“**, стрип ревија, издавач Здружение на љубители на стрип на Македонија, Велес 1996
- „Тотем“**, македонска стрип ревија, издавач „Тотем, Скопје 1997
- Владимир Величковски, **„Македонска карикатура“**, издавач: Здружение на карикатуристите на Македонија, Скопје 1999
- "Caprain Nitrate –War Games", албум, издание на авторите Б. Станојевиќ-А. Сотировски, „Дата понс“, 1999-прв стрип албум од македонски автор (на англиски јазик)
- „Мис Стон“**, албум, според истоимениот филм; автор: Зоран Танев; издание на „Стрип арт-здружение на љубители на стрип на Македонија“, со финансиска помош на Министерството за култура на Република Македонија, Велес, 2000 - прв стрип албум на македонски јазик
- „Стрип во лифт“** - македонски стрип во движење 2000-2001, двојазичен каталог (македонски и англиски) за изложбата на 17 наши автори низ неколку градови во Македонија, дел од проектот „Ширење на маргините“
- „Пецко“** во „Дневник“ „Македонија Денес“ како и на А-1 телевизија, компјутерски анимирана верзија на популарниот стрип емитувана во неделната вечерна политичко- информативна емисија на А-1 ТВ, од втората половина на 2001 година.

ИЗЛОЖБИ:

Стрипот во и од нашата средина е излаган во само неколку манифестации, од кои повеќето имаат млад ипи алтернативен карактер:

- Првата манифестација на УСТА - Универзалната самостојна творечка асоцијација. УСТА, духовна творба на убедениот алтернативец, писателот и теоретичар Александар Прокопиев, функционираше во периодот 1981-82 година, организирајќи стрип изложби, перформанси, изложби на детски цртеж, видеопроекции, рок'н'рол кабаре.

- Неделата на младите творци во организација на РК и ГК ССММ - Скопје

- Изложбата „Стрипот во Македонија“, проследена со трибина и организирана во ноември 1983 година, во Домот на младите „25 мај“ од Скопје, врз основа на истражувањата за развојот на македонскиот стрип преземени во прилогот за култура, уметност и наука „Координати“ бр. 2/1982 и бр. 3/1983, уредник Томислав Османли.

На изложбата **„Еротизмот во современата македонска ликовна уметност“** организирана во 1986 година во Центарот за култура и информации во организација на Владимир Величковски.

- Изложба на оригиналните стрипови на Андрија Мауровиќ (творби од 1935 до 1969); автор на изложбата Вељко Крулчиќ од Загреб; организатор Томислав Османли; на Деновите на културата на неделникот „Комунист“ во уметничката галерија во Штип, 23-27 мај 1988.

- Strip & Sound Festival, презентација на стрипови од поголем број наши автори заедно со стрип алтернативата од други ју-средини, Музеј на град Скопје, 1995 - „1,59“ изложба на македонскиот стрип на светскиот фестивал на стрипот во Ангулем, јануари 2000; македонски селектор Никола Галевски; организатор на целокупната изложба Александар Маниќ, културен аниматор од Париз - **„Стрип во Лифт“**, изложба на 17 автори, соработници на стрип ревијата „Лифт“ и списанието „Маргина“; отворање во Домот на културата во Струмица и во неколку други градови низ Македонија; Гевгелија, Прилеп, Битола, Куманово и Скопје - дел од манифестацијата „Ширење на маргините“, во организација на издавачката куќа „Темплум“, Никола Галевски, со помош на швајцарската фондација Pro Helvetia, ноември - декември 2000.

(Текстот е објавен во книгата **Стрип –Запис со човечки лик**, 2002, Скопје)